

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
КАФЕДРА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ
Завідувач випускової кафедри
_____ О.В. Стрельцова
« ____ » _____ 2021 р.

ДИПЛОМНА РОБОТА
ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ МАГІСТР
ЗА НАПРЯМОМ 293 «МІЖНАРОДНЕ ПРАВО»

**ТЕМА: «Фінансово-правове забезпечення неплатспроможності
фінансових установ в міжнародній банківській діяльності»**

Виконавець: студент Аль-Мажмаї Мохамед Халід

Керівник: к.ю.н., доц., Драчов Олексій Вікторович

КИЇВ 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	2
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ ІНСТИТУТУ НЕПЛАТОСПРОМОЖНОСТІ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ	7
1.1.Сутність та основні чинники неплатоспроможності фінансових установ.....	7
1.2. Міжнародно-правове регулювання віднесення банку до категорії проблемних та неплатоспроможних.....	18
1.3. Особливості повноважень національних регуляторів у сфері неплатоспроможності банків.....	26
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ НЕПЛАТОСПРОМОЖНОСТІ ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ.....	36
2.1. Основні способи розв'язання фінансових проблем неплатоспроможності банків.....	36
2.2. Проблеми визначення правових способів та засобів виведення неплатоспроможності банку з ринку в різних юрисдикціях.....	46
2.3. Адміністративно-правові наслідки застосування обмежень у процедурі виведення неплатоспроможного банку з ринку в країнах ЄС та Україні.....	55
РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ НЕПЛАТОСПРОМОЖНОСТІ ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ТА УКРАЇНСЬКОМУ БАНКІВСЬКОМУ СЕКТОРІ...	69
3.1. Проблеми правового регулювання ліквідації неплатоспроможного банку (на прикладі країн ЄС).....	69
3.2. Кримінально-правовий аспект фінансової неплатоспроможності банків в різних правових системах.....	77
3.3. Рекомендації щодо вдосконалення законодавства про неплатоспроможність банків в Україні.....	84
ВИСНОВКИ.....	93
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	100

ВСТУП

Актуальність теми. З 90-х років минулого століття, після набуття Україною незалежності, нашій країні почався процес переходу від адміністративно-командної системи управління до нового соціально-економічного порядку, заснованого на пріоритеті приватної власності та ринкових принципів господарської діяльності. У зв'язку з цим законодавство про банкрутство відіграє одну із найважливіших ролей в формуванні сприятливого інвестиційного клімату, що віддзеркалює загальний економічний та політичний стан країни, окреслює ставлення держави до бізнесу, інвестиційного кредиту та в особливості захисту права власності. При цьому інститут банкрутства, що виник у зв'язку із політичною трансформацією, деякий час існував ізольовано від конкретних галузей законодавства, які мають безпосереднє відношення до господарської діяльності. В 2000-х роках національне законодавство стає більш чітким та послідовним, в якому господарські відносини почали регулюватися відповідним нормативно-правовим актом – господарським кодексом.

Треба відзначити, що завдання господарського кодексу України полягає не тільки в активізації зростання ділової активності суб'єктів, які здійснюють економічну діяльність, а й встановити та забезпечити суспільний господарський порядок у вітчизняній економічній системі, забезпечити адекватну взаємодію нашої економічної системи з відповідними системами інших країн, встановити та підтримувати базові соціальні гарантії, що закладені Конституцією України.

Неспроможність і банкрутство є два правові інститути, що покликані регулювати відносини між господарюючими суб'єктами у тому випадку коли хтось з них не може виконати свої кредитно-грошові зобов'язання перед іншими. При цьому як показує аналіз світової практики, законодавство більшості країн світу ґрунтується на конкурентних засадах і називається конкурсним. Конкурсне право та конкурсний процес як правові інститути

сьогодні в нашому національному законодавстві знаходяться на стадії формування та розвитку, відбувається процес пошуку предмету, методу, принципів, а підставою для його становлення є поняття конкурсного кредитора неспроможного боржника.

Отже визначений комплекс проблем та завдань, що стоять перед вітчизняним законодавством потребує більш детального, комплексного та всебічного теоретичного дослідження та розробки практичних кроків для подальшого вдосконалення національного законодавства.

Проблемам правового регулювання процедур неплатоспроможності банківських установ та дослідженню зарубіжного досвіду державного регулювання банкрутства присвячено праці вітчизняних і зарубіжних науковців, а саме: Є. Бондар, Н. Версаль, І. Воловник, Б. Вольвача, В. Гаркавенко, В. Джуня, Ю. Жежерун, О. Еркес, І. Кушнір, О. Лобач, А. Олійник, Б. Полякова, М. Федорченко, Ю. Шаповал, Б.Чорної та інші. Водночас питання державного регулювання та відповідальності працівників банку в умовах сучасної економіки не знайшло достатнього висвітлення ні в зарубіжній, ні у вітчизняній науковій літературі.

Об'єктом дослідження є сфера правового регулювання неплатоспроможності банків в Україні та світі, а також правовідносини, що складаються у цій сфері.

Предметом дослідження є фінансово-правове забезпечення неплатоспроможності фінансових установ в міжнародній банківській діяльності.

Метою магістерської дипломної роботи є дослідження теоретичних аспектів визначення інституту неплатоспроможності та банкрутства в Україні та світі, а також удосконалення правового регулювання неплатоспроможності фінансових установ в банківському секторі.

Для досягнення поставленої мети визначені наступні **завдання дослідження**:

- визначити сутність та основні чинники неплатоспроможності фінансових установ;
- дослідити міжнародно-правове регулювання віднесення банку до категорії проблемних та неплатоспроможних;
- виявити особливості повноважень національних регуляторів у сфері неплатоспроможності банків:
- дослідити основні способи розв’язання фінансових проблем неплатоспроможності банків;
- проаналізувати проблеми визначення правових способів та засобів виведення неплатоспроможності банку з ринку в різних юрисдикціях;
- проаналізувати адміністративно-правові наслідки застосування обмежень у процедурі виведення неплатоспроможного банку з ринку в країнах ЄС та Україні;
- визначити проблеми правового регулювання ліквідації неплатоспроможного банку (на прикладі країн ЄС);
- дослідити кримінально-правовий аспект фінансової неплатоспроможності банків в різних правових системах;
- розробити рекомендації щодо вдосконалення законодавства про неплатоспроможність банків в Україні.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів.

Теоретичне значення одержаних результатів полягає у тому, що положення і висновки дипломної роботи доповнюють сучасні дослідження з питань фінансово-правового забезпечення неплатоспроможності фінансових установ в міжнародній та вітчизняній банківській діяльності. Робота має цільову практичну спрямованість. Сформовані теоретичні положення та висновки можуть бути використані при написанні підручників, навчальних посібників і методичних розробок з навчальних курсів та дисциплін «Міжнародне публічне право», «Фінансове право України», «Міжнародне кримінальне

право», «Господарське право» тощо для студентів юридичних факультетів вищих навчальних закладів.

Апробація результатів дослідження. Деякі аспекти проблематики дипломної роботи оприлюднені на **XVIII** Міжнародній науково-практичній конференції молодих учених і студентів «.....», яка відбулась **3-6 грудня 2021 р.** у Національному авіаційному університеті (опубліковано тези доповіді на тему «Неплатоспроможність та банкрутство банківських установ: сутність та основні чинники»).

Методи дослідження. Методологічною основою дипломної роботи є: діалектичний метод сприяв вивченню правовідносин неспроможності та банкрутства і виявленню зв'язків конкурсу з іншими методами їх правового регулювання. Історичний метод дав можливість дослідити становлення та розвиток законодавства про неспроможність і банкрутство на різних історичних етапах. Застосування системно-структурного методу дозволило всебічно розглянути окремі елементи структури права неплатоспроможності у їх зв'язку, виділити право неспроможності та право банкрутства як окремі інститути, що є системоутворюючими підгалузями господарського права – права неплатоспроможності, а також визначити правову природу конкурсних відносин і їх діалектичного взаємозв'язку з іншими соціальними, економічними і правовими явищами в Україні; статистичний та графічний методи – при розробці та побудові таблиць, графіків, схем.

Структура та обсяг дипломної роботи зумовлена предметом, метою та завданнями дослідження. Дипломна робота складається із вступу, трьох розділів, якими охоплюються дев'ять підрозділів, висновків та списку використаних джерел (85 найменувань). Загальний обсяг дипломної роботи – 109 сторінок.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ ІНСТИТУТУ НЕПЛАТОСПРОМОЖНОСТІ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

1.1. Сутність та основні чинники неплатоспроможності банків

Банки надають кредитні ресурси для подальшого розвитку економічних суб'єктів, стимулюють інноваційну діяльність. Оскільки вони фінансують власну кредитоспроможність, у тому числі, за рахунок ресурсів центрального банку, ці фінансові установи виступають ключовими суб'єктами реалізації монетарної політики. Крім того, банки є основними гравцями на ринку платіжних систем, що є передумовою ефективного функціонування фінансового ринку.

Вивчення досвіду країн у подоланні неплатоспроможності і банкрутства банківських установ, є ключовим у систематизації даних процесів і підвищенні стабілізації банківського ринку в Україні.

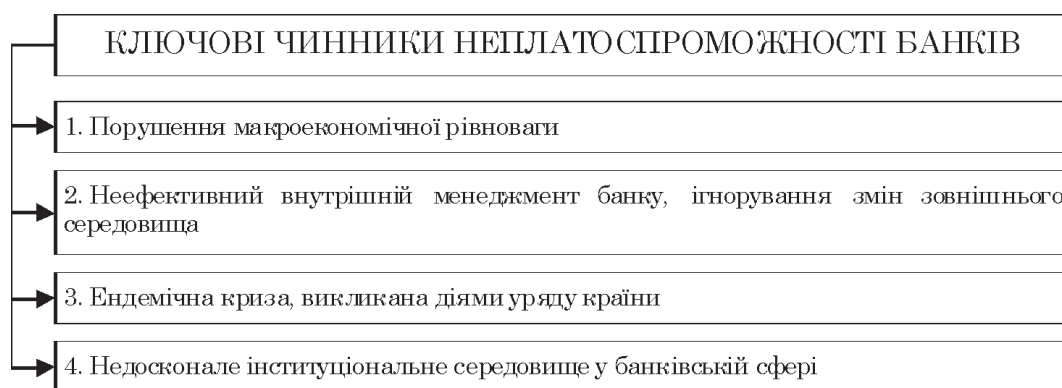
Необхідно зазначити, що банківські організації становлять один із головних елементів платіжних систем країн, що при їх системній неплатоспроможності може повернути економічні відносини до бартерного рівня, оскільки буде припинене проведення будь-яких платежів в країні, а це суттєве нанесення шкоди всій економічній активності. Між тим комбінація із поширення чуток про нестабільність банківської системи та розпродаж активів банків неминуче призведе до обвалу цін на ці активи і підвищення політичного тиску в країні.

Як показує проведений аналіз, кризові явища банківських систем мають свій вплив не тільки на країни що розвиваються, але й так само на розвинуті країни. Крім того системі кризи безперечно є явищами, що мають комплексний характер.

Масові банкрутства банків у країнах із перехідною економікою зазвичай мають ендемічні характеристики, тобто мають місцевий або

регіональний характер в межах певної сукупності країн зі стійкими фінансово-економічними зв'язками. Відповідно такі кризи час від часу повторюються, що проявляється у браку ліквідності банківських організації та їх послідууючу неплатоспроможність. В той час як кризові явища в деяких розвинутих країнах можуть спровокувати ланцюгову реакцію не тільки в певному регіоні але й стати епіцентром серйозних макроекономічних криз.

З метою з'ясування специфіки процесів, що спричиняють банкрутство банків у країнах з перехідною економікою, необхідно виявити основні чинники неплатоспроможності банків (дод. 1.1).

Дод. 1.1 Основні чинники неплатоспроможності банківських установ, складено на основі [8; 9; 12]

Детальніше проаналізуємо основні чинники неплатоспроможності банківських установ.

1. Порушення макроекономічної рівноваги. Варто зазначити, що рівень платоспроможності різних фінансових систем, неоднаковий. При настанні макроекономічних кризових явищ деякі банківські установи використовуючи сучасні підходи ризик-менеджменту, а також маючи достатній рівень ліквідності та платоспроможності, можуть цілком впевнено їх долати.

Необхідно також звернути увагу на те, що світова економіка функціонує на основі економічних циклів. При цьому макроекономічна рівновага може бути порушена через внутрішньодержавні проблеми окремих

країн, що характеризуються швидким зростанням і різким падінням цін на активи, а це безпосередньо впливає на стабільність функціонування всієї банківської системи. В таких випадках банки концентрують свою увагу на довгостроковому кредитуванні контрагентів. При цьому сам процес кредитування запускає ланцюг операцій, які покращують ділову активність, підвищують прибутковість економічних операцій, збільшують рівень доходів населення і як наслідок обсяги споживання ними.

Таким чином, макроекономічні коливання значно в меншому ступені впливають на рівновагу банківської системи. Більше того, можна сміливо стверджувати, що саме поведінка банківських організацій, особливо в часи найбільших загострень економічних циклів, поглиблює потрясіння фінансового сектору, що проявляється у збільшенні кредитного капіталу. В той же час, коли кредитна «мільна бульбашка» досягає свого апогею, банківська система разом із всією економікою країни повторює процеси економічного спаду.

Внутрішньо-економічні чинники стали причиною масових банкрутств фінансових установ в Аргентині, Чилі, Уругваї в період 1979— 1983 рр., а також призвели до банківських криз у скандинавських країнах в 1987— 1994 рр., у Японії в 1992 р. та Мексиці у 1994 р. [8, с. 18].

Аналізуючи міжнародну практику надання кредитів країнам, що розвиваються, у період 1970—1982 рр., показує, що надмірне кредитування врешті решт призводить до масових банкрутств банків, при цьому ознаки цих банкрутств схожі в різних країнах і побудовані на макро- і мікроекономічних чинниках.

Для того щоб спровокувати ендогенну банківську кризу, мають бути негативні порушення фінансового стану банків разом із помилками монетарної політики держави або чинниками політичного чи макроекономічного характеру.

Варто підкреслити, що на мікрорівні лише одна банківська організація не може спричинити швидкого підвищення цін на активи. Рівновага

банківського сектору може бути порушена завдяки скоординованим діям багатьох банків, що діють на ринку, яка у свою чергу буде впливати на ту чи іншу галузь економіки. Прикладом може слугувати збільшення та лібералізація іпотечного кредитування, яке стимулює попит з боку споживачів на придбання нерухомості, що в кінцевому значенні впливає на підвищення ціни базового активу. Також яскравим прикладом такої залежності є кредитування спекулятивних операцій на фондовому ринку. В то же час надання кредитних ресурсів виробничій, аграрній галузям або фізичним особам має значно менший вплив на вартість активів.

Вплив макроекономічної політики проявляється в розширенні кредитування в періоди підйому ділової активності економічного циклу і потребує забезпечення належної маси грошових ресурсів в економіці країни. Відповідно характерною рисою даного періоду є приплив капіталу, в тому числі й інвестиційного. При цьому заходи монетарної політики, які проводять центральні банки направлені на контроль грошової маси та виведення її надлишків. Проте це може виявитися нелегким завданням, адже більш жорсткі умови на грошовому ринку сприятимуть зростанню відсоткових ставок, стимулюючи тим самим новий приплив капіталу.

З іншого боку при піднятті відсоткових ставок відбувається скорочення обсягів кредитування, що може спровокувати негативну тенденцію, а саме відтік іноземного капіталу з ринку. А це у свою чергу сповільнює ринок, адже зменшується попит на рухоме та нерухоме майно і зупиняє ріст цін на нього, а у випадках коли це поєднано з браком ліквідності банків і достроковим розірванням кредитних договорів банком, може призвести до ситуації здешевлення активів, як наслідок зменшення суми забезпечення кредитів і в кінцевому випадку може призвести до проблем із платоспроможністю і ліквідністю банківських установ та їх банкрутства.

2. Неєфективний внутрішній менеджмент банку, ігнорування змін зовнішнього середовища. Історичні дані щодо банкрутства банків свідчать, що такі явища не завжди пов'язані з макроекономічною нестабільністю і

порушенням рівноваги економічної системи країн. На зростання неплатоспроможності банків також може впливати неефективний менеджмент банківської установи, який має як систематичний, так і несистематичний характер. При цьому, ризики менеджменту банку проявляються в різних факторах, зокрема: неоптимальне співвідношення між ризикованістю і дохідністю, ігнорування можливих існуючих ризиків, не здатність передбачити ризики, що появляються. Всі ці ознаки характеризують банк як такий в якому фінансовий стан є проблемним, а це може призвести до його банкрутства.

Як зазначає науковець А. де Хуан, «саме неефективний внутрішній менеджмент банківської установи є одним із ключових чинників її неплатоспроможності і подальшого банкрутства» [10, с. 9]. Цю позицію підтверджують випадки неплатоспроможності банків за рахунок відсутності їх адаптації до зовнішніх умов діяльності та ігнорування ринкових змін менеджментом банківських установ у таких країнах, як Естонія і Литва, та швидкого збільшення кількості банків в Індонезії.

Проведений аналіз підтверджує, що для окремого банку найбільш характерними помилками менеджменту є:

- систематично хибна оцінка кредитоспроможності клієнтів та можливості повернення кредитних коштів;
- надлишкова концентрація експрес-кредитів у кредитному портфелі банку;
- невідповідність розміру кредитного портфелю банку його технічним і фінансовим можливостям;
- надання надмірних кредитних ресурсів економічним суб'єктам, пов'язаним з акціонерами банку або вищою ланкою управління.

Необхідно підкреслити, що правове регулювання банківської діяльності та нагляду за ними досить добре пристосовані до виявлення та обмеження таких негативних проявів з боку менеджменту банку. В той же час існування криз в банківській системі, які спричинені неефективним

менеджментом банку та хибним стратегічним плануванням вищої управлінської ланки кредитної організації, нерідко пов'язується з неякісним державним наглядом за банківським сектором. Проте практика свідчить, що першопричиною фінансових проблем є надмірний вплив власників банку на політичну систему тієї чи іншої країни. Підтвердженням цієї тези була банківська криза в Україні 2013-2014 років.

З цієї точки зору, повстає актуальне питання про класифікацію таких синдромів. Чи варто їх віднести до загальних, які стосуються всієї банківської системи країни, чи до індивідуальних, що стосуються окремих банків. Аналіз досвіду багатьох країн показав, що причинами однотипних банкрутств банківських організацій є недоліки законодавчої бази діяльності банківських установ, що дозволяють проводити ризикову діяльність, а також значний конкурентний тиск на ринку.

Теорія та практика свідчать, що менеджмент банку при проведенні кредитної політики, схильні брати на себе більші ризики та розробляти більш агресивну стратегію розвитку, з огляду на дотримання принципу соціальної справедливості, який проявляється в закріпленні на законодавчому рівні більшості країн світу норм щодо гарантування банківських вкладів фізичних осіб. Очевидним є те, що за відсутності системи депозитних гарантій, вкладники вимагали би від банку збільшення премії за ризик у вигляді підвищених відсотків по вкладу. Однак, діюча система гарантування вкладів позбавляє вкладників занепокоєння щодо можливої неплатоспроможності банку, що дозволяє керівництву банку приймати на себе більш агресивні, ризикові стратегії без виплати додаткової премії за ризик по депозитам.

Також до цієї категорії чинників треба віднести шахрайство у банківській діяльності. В цьому аспекті слід розділити шахрайство на два рівні. На рівні персоналу та на рівні вищої управлінської ланки. У першому випадку шахрайство з боку окремих працівників мало ймовірно, що можуть призвести до банкрутства організації. Хиба що неналежний рівень економічної безпеки банку призведе до катастрофічної ситуації та

послідуючого його банкрутства. У другому випадку, шахрайство з боку власників та вищого менеджменту банку може мати значно більший ефект, адже масштабність такого шахрайства зазвичай пояснюється психологічними установками: «якщо переводити кошти, то у достатніх для забезпечення власного майбутнього розмірах», а тому передбачена кримінальна відповідальність менеджменту банку за розкрадання активів банку.

Звичайно, що шахрайські дії у банківській діяльності притаманні лише окремим банкам та не мають системного характеру, однак з часом вони можуть зробити негативний вплив на загальну фінансову систему країни. Зокрема така ситуація спостерігалася у Венесуелі у 1994 р., а також Гвінеї у 1985 р., коли 6 найбільших гвінейських банків, активи яких перевищували 95% загального обсягу банківської системи, зупинили свою роботу в один день через відсутність коштів на рахунках зазначених банківських установ [12, с. 18].

3. Ендемічна криза, викликана діями уряду країни (за умови повного контролю банківського сектору з боку уряду країни).

Функціонування банківського сектору, у більшості країн світу, нерозривно пов'язано з фінансуванням уряду, або від його імені, залежністю центрального банку від рішень органів влади, а також із відсутністю взаємоузгоджених дій уряду і центрального банку.

Ця залежність проявляється по різному: через фінансування державних програм розвитку, надання кредитних та інвестиційних ресурсів для їх виконання, запровадження різних субсидій тощо. В результаті такого поєднання державна політика, в межах цих напрямків, автоматично поширюється і на банківську систему. В такому випадку банківські організації перестають бути незалежними, попри основну мету цих організації – отримання прибутку.

Варто підкресли, що у часи економічного зростання побудова банківської системи по вищеописаному принципу сприяє стабільному

функціонуванню кредитних установ. При цьому стабільний економічний розвиток забезпечує відповідні умови для розширення депозитного портфелю незважаючи на низькі відсоткові ставки по ним. Також вищезазначена ситуація стимулює зростання обсягів кредитування державних підприємств та інших привілейованих позичальників, які підтримуються на рівні держави, незважаючи на великі сумніви щодо їх кредитоспроможності.

Крім того неадекватна політика ціноутворення на кредитні ресурси означатиме, що навіть попри можливість позичальників повернути кошти в строк, останні можуть нехтувати цим обов'язком, а надання позик особам, які мають негативний кредитний рейтинг і є некредитоспроможними, неодмінно призведе до порушення балансу капіталу банку тим самим фактично буде означати його неплатоспроможність в економічному сенсі (це стосується ситуації, коли фактичний обсяг зобов'язань перевищує ліквідаційну вартість активів).

В такій ситуації будь-які несприятливі тенденції на ринку, як: різкий відтік депозитних вкладів, підвищення ставки рефінансування, будуть достатнім фактом для ствердження неплатоспроможності банку. В даному випадку такі явища є системними, що негативно впливає на фінансову безпеку більшості кредитних установ, які функціонують на ринку.

Особливої уваги заслуговує факт існування в деяких країнах державних банків розвитку, які кредитують відповідні державні програми, що завідомо не будуть поверненні. Безперечно це частина політики органів державної влади, яка націлена на приховання або відкладення вирішення фінансових проблем країни з метою підтримку визначеного курсу державної політики.

З цієї точки зору, витрати на реструктуризацію або ліквідацію зазначених банків можуть розглядатись у вигляді погашення нефінансових зобов'язань уряду, що виникли у попередні періоди. Така ситуація мала місце у Кот-Д'Івуарі, коли уряд виявив готовність відновити платоспроможність

місцевих комерційних банків шляхом виплати простроченої заборгованості одного з найбільших державних підприємств країни [9, с. 4].

Цікавим з точки зору контролю урядом країни банківської системи є підхід, який використовувався в країнах з федеративною формою влади. У деяких з цих країн спостерігалася тенденція до використання вищим керівництвом країни ресурсів банків для задоволення власних потреб у фінансових ресурсів. До найбільш характерних прикладів перекладання державних витрат на банківський сектор можна назвати масові банкрутства державних банків у Бразилії (банківська криза 1994—1995 рр.) та Нігерії (1993 р.) [1, с. 247].

Найбільш радикальним прикладом у даній галузі є зміна політичної парадигми з планової на ринкову, оскільки при плановій економіці для банківської організації основним завданням є виконання та моніторинг плану кредитування, що розроблений державою, натомість здійснення оцінки кредитоспроможності позичальників майже не проводиться.

Варто погодитись із точкою зору групи науковців Світового Банку у складі М.С. Боріша, М.Ф. Лонга і М. Ноеля [7] і С. Клаесенса [9], що лише радикальні зміни у регулюванні банківського сектору призводять до його стабільного довгострокового розвитку. Однак сам факт такого переходу не дає гарантій ефективності діяльності банків в майбутньому. Щоб такий ефективний перехід відбувся необхідно поєднання деяких чинників, зокрема: задоволення потреб клієнтів шляхом приватизації більшості державних банків, достатній рівень капіталізації банку, професійний менеджмент, ступінь залежності від рефінансування центральним банком тощо.

В той же час негативний тиск на банківську систему здійснює не тільки контроль з боку держави та відповідне вирішення проблем безнадійних банків за рахунок держави. Досить поширеним явищем є залучення кредитних та інвестиційних ресурсів із-за кордону в іноземній валюті, що само по собі має валютні ризики. В таких випадках банківські установи беруть на себе цей ризик, який у випадку девальвації національної валюти

може призвести до неплатоспроможності такої банківської установи. Така ситуація мала місце у Республіці Гана, де офіційний обмінний курс на початку 1980-х рр., тобто на момент основних банківських запозичень, не відповідав реаліям [11].

У країнах Латинської Америки, з традиційно високими нормами обов'язкових резервів банківських установ і можливістю редисконтування векселів центральними банками, різке підвищення інфляції у 1980-х рр. призвело до кризи платоспроможності багатьох місцевих банків [7, с. 11].

Яскравим прикладом найбільш радикального підходу щодо редисконтування є Аргентина, уряд якої на законодавчому рівні запровадив визначений рівень відсоткових ставок за кредитами. В результаті проведення зазначеної державної політики наприкінці 1980-х рр. більшість банків Аргентини майже втратили фінансову незалежність за рахунок масового зняття депозитів у поєднанні з хвилею спекуляцій із національною валютою через підвищення відсоткових ставок за депозитами до неймовірних розмірів (в деяких випадках — до 100%) і наступними грошовими асигнуваннями від центрального банку.

Як зазначає ПовоБоссо «для подолання кризових явищ у банківському секторі державні боргові інструменти, що в основному належали банкам, і термінові депозити були замінені 10-річними облігаціями, деномінованими у доларах США, під назвою "ВОКБХ". Лише після введення облігацій "ВОКБХ" урядом Аргентини відкликано «банківські канікули», а 8 січня 1990 р. фінансовий ринок країни заново розпочав своє функціонування. Однак після запровадження режиму "ВОКБХ" в країні спостерігалась рецесія ще протягом року. Крім того, фінансовий сектор в цілому і центральний банк втратили репутацію, а рівень інфляції значно зменшив початковий рівень вкладених в банки коштів» [13, с. 84].

Менш драматичні наслідки банкрутства банківських установ спостерігались в таких країнах:

- Туреччина завдяки запровадженню високих відсоткових ставок, відновила фінансову безпеку банківських установ;

- Гана – запровадивши жорстку політику щодо регулювання кредитних лімітів в період активного імпорту капіталу із-за кордону, що спостерігалось наприкінці 1980-х рр. змогла цілком впевнено здійснити перехід до ринкових механізмів функціонування банківської системи, а це дало змогу банком підняти різницю між розмірами відсоткових ставок за кредитами і депозитами;

- Філіппіни — стабілізаційна політика, яких була спрямована на відновлення банківської системи після кризи 1980-х рр., полягала у продажі центральним банком країни банківських векселів із високою дохідністю [5, с. 69].

4. Недосконале інституціональне середовище в банківській сфері. Основною метою ефективного законодавства є забезпечення недопущення неплатоспроможності та банкрутства банківських організацій. Воно повинно бути направлено на максимізацію повернення кредитів, забезпечення кредитів ліквідними активами, а також виконанню всіх умов банківських договорів.

Разом з тим, якщо на законодавчому рівні не вирішено питання щодо права вимоги до неплатоспроможних позичальників зі сторони банку, така ситуація сприятиме зменшенню стимулів зі сторони останніх щодо погашення своїх зобов'язань.

Крім того неадекватна процедура банкрутства банківських установ може стати на заваді поверненню коштів вкладникам банків. Також суттєвим є проблема реалізації заставного майна, що безперечно знижує вартість кредитного портфелю банку. Таким чином, правова система має складатись із сприятливого законодавства в галузі платоспроможності, корпоративного управління, банкрутства, договірних зобов'язань тощо.

Крім зазначених вище факторів побудови ефективної правової системи з точки зору дотримання платоспроможності банківських установ, в країні

має функціонувати незалежна, об'єктивна та професіональна структура нагляду, а також професійна, некорупційна, справедлива і неупереджена судова система, за якої банки можуть розраховувати на виконання економічних прав і зобов'язань.

Аналіз кризових явищ банківських установ свідчить про те, що масова неплатоспроможність банків, насамперед, в країнах, що розвиваються, була спричинена в тому числі не ефективністю та корумпованістю судової системи, яка не виконувала базові функції з прийняття судових рішень стосовно примусового виконання боргових зобов'язань. Так, кредитори фактично не мали жодної можливості для будь-яких дій стосовно неплатоспроможних позичальників.

1.2. Міжнародно-правове регулювання віднесення банку до категорії проблемних та неплатоспроможних

Перш ніж розглядати основні аспекти нашої теми, вважаємо за доцільне окреслити правові підстави, які дають змогу Національному банку України використовувати один із наданих йому законом способів захисту інтересів вкладників і кредиторів банку, а саме - приймати рішення про віднесення банку до категорії проблемних та неплатоспроможних. Це здійснюється в межах реалізації функції банківського регулювання та нагляду, закріпленої в статті 7 Закону України «Про Національний банк України».

Джерелами правового регулювання відносин, пов'язаних зі здійсненням НБУ регулювання та банківського нагляду, є Конституція України, Закон України «Про Національний банк України», Закон України «Про банки і банківську діяльність», Закон України «Про гарантування вкладів фізичних осіб» інші законодавчі акти та нормативно-правові акти Національного банку України.

Повноваження НБУ щодо здійснення ним регулятивних функцій закріплено в статті 61 Закону України «Про Національний банк України», щодо цієї статті НБУ реалізує державне регулювання функціонування банківських установ у формах, встановлених Законом України «Про банки і банківську діяльність».

Відзначимо, що статтею 66 Закону України «Про банки і банківську діяльність» встановлено нагляд за діяльністю банків, яка є однією з форм державного адміністративного регулювання банків, встановлених [18].

Поняття банківського нагляду визначене в статті 1 Закону України «Про Національний банк України» як система контролю та активних впорядкованих дій Національного банку України, спрямованих на забезпечення дотримання банками та іншими особами, стосовно яких Національний банк України здійснює наглядову діяльність законодавства України і встановлених нормативів, з метою забезпечення стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників та кредиторів банку [21].

Окремими нормами Законів України «Про банки і банківську діяльність» (стаття 67) та «Про Національний банк України» (стаття 55) визначено мету, організацію, підстави та обсяг нагляду. Метою банківського нагляду згідно з цими нормами є безпека та фінансова стабільність банківської системи, захист інтересів вкладників і кредиторів головним завданням якої є захист коштів клієнтів на банківських рахунках. Формами здійснення Національним банком України банківського нагляду є інспекційні перевірки та безвиїзний нагляд.

На виконання завдань банківського нагляду НБУ має право застосовувати до банків заходи впливу, перелік яких міститься в ст. 73 Закону України «Про банки і банківську діяльність».

Віднесення банку до категорії проблемних або неплатоспроможних згідно зі статтею 73 Закону України «Про банки і банківську діяльність» належить до заходів впливу, які Національний банк України може, а інколи навіть зобов'язаний застосувати в разі порушення банками законодавства,

нормативно-правових актів НБУ, його «вимог Національного банку України, встановлених відповідно до статей 66 і 67 цього Закону, здійснення ризикової діяльності, що становить загрозу інтересам вкладників чи інших кредиторів банку, застосування іноземними державами або міждержавними об'єднаннями, або міжнародними організаціями санкцій до банків чи власників істотної участі у банках, що становлять загрозу інтересам вкладників чи інших кредиторів банку та/або стабільності банківської системи, порушення встановлених законодавством вимог щодо взаємодії із споживачами при врегулюванні простроченої заборгованості (вимог щодо етичної поведінки) Національний банк України має право застосувати заходи впливу адекватно вчиненому порушенню або рівню такої загрози» [18].

Правовим нормам, які регулюють критерії віднесення банку до проблемних та неплатоспроможних, законодавець присвятив окрему, 15 главу Закону України «Про банки і банківську діяльність» та виписав детально кожен критерій, що, на нашу думку, свідчить про надзвичайну важливість таких норм, оскільки їхнє застосування може спричинити загрозу обмеження діяльності банку.

Підстави та порядок віднесення банку, в тому числі філій іноземного банку, до категорії проблемних визначено статтею 75 Закону України «Про банки і банківську діяльність» та главою 12 розділу II Положення «Про застосування Національним банком України заходів впливу», затвердженого постановою Правління Національного банку України від 17.08.2012 р. № 346 (надалі – Положення). Відповідно, як зазначається у цих документах, «встановлено обов'язок Національного банку України приймати рішення щодо віднесення банку до категорії проблемних за умови його відповідності хоча б одному з таких критеріїв:

- 1) банк протягом 30 днів поспіль припустив зменшення регулятивного капіталу на 10 і більше відсотків:

- 2) невиконання банком без обґрунтованих причин рішення Національного банку (у тому числі про застосування заходів впливу/санкцій)

та/або вимоги Національного банку щодо усунення порушень банківського законодавства, нормативно-правових актів Національного банку протягом визначеного Національним банком строку;

3) системне порушення банком законодавства, щодо виявлення факту/фактів подання банком недостовірних відомостей щодо виконання особою, яка має намір набути/збільшити істотну участь у банку, вимог законодавства України з питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму» [27].

У пункті 11.11 глави 11 розділу II Положення роз'яснюється, що під зазначеним порушенням слід розуміти виявлені в діяльності банку та більшості його відокремлених підрозділів, які підлягали виїзній перевірці з питань дотримання вимог законодавства з питань фінансового моніторингу (надалі - перевірка банку з питань фінансового моніторингу), порушення однієї і тієї самої норми статті 64 Закону «Про банки і банківську діяльність» (встановлює обов'язок банку щодо ідентифікації клієнта), Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму» [35] (надалі - Закон про запобігання легалізації) (у частині невиявлення фінансових операцій, що відповідно до Закону про запобігання легалізації підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу), за які до банку більше трьох разів протягом року (до дня виявлення перевіркою банку з питань фінансового моніторингу порушення відповідного закону) застосовувалися заходи впливу/санкції;

4) установлення за результатами банківського нагляду або аудиторської перевірки фактів подання банком недостовірної звітності, не виправленої в строк, що призвело до невиконання банком хоча б одного з економічних нормативів капіталу, ліквідності, кредитного ризик;

5) невиконання банком вимог щодо захисту інформації у програмному забезпеченні системи автоматизації банку (далі - САБ), інформаційній системі Центру сертифікації ключів банку (далі - ЦСК банку),

організації доступу до них, що призвело до несанкціонованого доступу до інформації банку, її знищення та/або викривлення;

б) неподання/несвоєчасне подання до Національного банку програми капіталізації/плану реструктуризації/плану фінансового оздоровлення/плану заходів щодо усунення допущених банком порушень або подання програми капіталізації/плану реструктуризації/плану фінансового оздоровлення/плану заходів щодо усунення допущених банком порушень, що не відповідає встановленим Національним банком вимогам.

Крім того відповідно до пункту 12.1 глави 12 розділу II Положення Національний банк України має право віднести банк до категорії проблемного, а згодом і до категорії неплатоспроможних у разі наявності хоча б одного з таких критеріїв:

1) невиконання банком без обґрунтованих причин розпорядження, рішення Національного банку України (в тому числі про застосування заходів впливу / санкцій) та/або вимоги НБУ щодо усунення порушень банківського законодавства, нормативно-правових актів НБУ протягом визначеного ним строку;

2) установлення за результатами банківського нагляду або аудиторської перевірки фактів подання банком недостовірної звітності, не виправленої в строк, що може призвести до невиконання банком хоча б одного з економічних нормативів капіталу та/або ліквідності;

3) ненадання банком уповноваженим особам Національного банку інформації, документів та їхніх копій, письмових пояснень з питань діяльності банку;

4) набрання законної сили обвинувальним вироком щодо діянь у фінансовій сфері контролерів, керівників банку;

5) конфлікту інтересів банку, про що свідчить наявність інформації, виявлення фактів про будь-який вид стосунків, який суперечить інтересам банку, а також відсутність згоди та/або наявність протиріч між органами управління та/або акціонерами банку, що негативно впливають на ефективне

управління банком, які можуть загрожувати інтересам вкладників і кредиторів банку;

6) невиконання вимог законодавства України щодо розкриття відомостей про власників істотної участі в банку в обсязі, визначеному Національним банком;

7) невиконання розпорядження Національного банку про відсторонення від посади посадової особи банку або заборону власнику істотної участі в банку використовувати право голосу придбаних акцій (паїв);

8) винесення щодо банку судового рішення, виконання якого може мати негативний вплив на репутацію банку та/або призвести до втрати активів у розмірі більш як один відсоток;

9) здійснення ризикової діяльності;

10) застосування іноземних санкцій.

Законом встановлено, що рішення Національного банку України про віднесення банку до категорії проблемного є банківською таємницею.

На виконання вимог статті 56 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» та глави 12 Положення Національний банк інформує стосовно прийнятого ним рішення про віднесення до категорії проблемних банк та Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, філію іноземного банку та іноземний банк із дотриманням вимог нормативно-правового акта Національного банку України з питань захисту банківської таємниці.

Наслідком віднесення банку до категорії проблемних є право Національного банку України заборонити користуватися для розрахунків прямими кореспондентськими рахунками у національній валюті та домагатися від проблемного банку здійснення розрахунків виключно через кореспондентський рахунок (ескроу) у Національному банку.

Законодавець встановив для проблемного банку строк, що не може перевищувати 120 днів, упродовж якого такий «банк зобов'язаний привести свою діяльність у відповідність до вимог законодавства, в тому числі

нормативно-правових актів Національного банку України. Проблемний банк зобов'язаний протягом семи днів повідомити НБУ про заходи, яких він вживатиме з метою приведення своєї діяльності у відповідність із вимогами законодавства. А саме:

- заходи щодо приведення своєї діяльності у відповідність до вимог банківського законодавства;
- план фінансового оздоровлення, розроблений і затверджений згідно з вимогами Положення, якщо віднесення банку до категорії проблемних пов'язане з погіршенням його фінансового стану» [18].

Нормами Положення передбачено, що банк має право вносити пропозиції щодо зміни строків виконання окремих заходів та/або зміни їхнього переліку, передбачених заходами (планом фінансового оздоровлення), залежно від проблем, що можуть виникнути під час їх виконання.

Таким чином НБУ досліджує заходи, щ обули отримані, зокрема план фінансового оздоровлення та в разі необхідності надає свої вмотивовані зауваження, які банк зобов'язаний врахувати та дотримуватися. Водночас банк повинен повідомляти НБУ про результати виконання ним заходів (плану фінансового оздоровлення).

Національний банк України протягом, але не пізніше 120 днів з дня віднесення банку до категорії проблемних, приймає рішення про:

а) встановлення, що діяльність банку та/або філії іноземного банку є такою, що відповідає законодавству України, у разі:

- було здійснено дострокове виконання банківською установою узятих на себе зобов'язань - за умови подання банком відповідного клопотання та документів, які підтверджують усунення порушень у діяльності банку, виконання ним заходів щодо його фінансового оздоровлення, а також приведення своєї діяльності у відповідність до банківського законодавства;

- банк привів у відповідність до вимог чинного законодавства свою діяльність у встановлені строки;

- б) віднесення банку до категорії неплатоспроможних.

У випадку не приведення філією іноземного банку своєї діяльності згідно вимог чинних нормативно-правових актів банківського законодавства в строки, що встановлені Законом України «Про банки і банківську діяльність» Нацбанк вправі прийняти рішення про відкликання банківської ліцензії та запуск процесу ліквідації філії іноземного банку.

Також Національний банк України зобов'язаний ухвалити рішення про віднесення банківську установу до категорії неплатоспроможних, якщо виникне хоча б одна з визначених законом підстав, що встановлена ст. 76 Закону України «Про банки і банківську діяльність» та главою 12 розділу II Положення.

Такими критеріями «є»:

- 1) неприведення банком своєї діяльності у відповідність із вимогами законодавства, у тому числі нормативно-правових актів Національного банку України, після віднесення його до категорії проблемних, але не пізніше ніж через 120 днів з дня визнання його проблемним;

- 2) зменшення нормативу достатності (адекватності) регулятивного капіталу та/або нормативу достатності основного капіталу на 50 і більше відсотків від мінімального рівня, встановленого нормативно-правовими актами Національного банку України;

- 3) виявлення фактів здійснення банком після віднесення його до категорії проблемного операцій (крім нарахування відсотків за вкладками, отримання клієнтами банку заробітної плати, аліментів, пенсій, стипендій, інших соціальних, державних виплат), оформлення (переоформлення) договорів, внаслідок яких зобов'язання перед фізичними особами в межах гарантованої суми відшкодування збільшуються за рахунок зменшення зобов'язань перед фізичними особами, які перевищують гарантовану суму

відшкодування, та/або зобов'язань перед фізичними особами, які не підпадають під гарантії Фонду гарантування фізичних осіб, та/або юридичними особами;

4) невиконання банком, віднесеним до категорії проблемного, розпорядження, рішення Національного банку України (у тому числі про застосування заходів впливу/санкцій) та/або вимоги Національного банку України щодо усунення порушень банківського законодавства, нормативно-правових актів Національного банку України протягом визначеного Національним банком України строку» [18].

У зв'язку з цим, Національний банк України повинен не пізніше дня, наступного за днем прийняття такого рішення повідомити про це рішення Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, який повинен вжити відповідних заходів, що передбачені Законом України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб».

Із дня прийняття Фондом гарантування вкладів фізичних осіб рішення про призначення уповноваженої особи цього фонду вважаються скасованими рішення НБУ про застосування до банку заходів впливу, прийняті до дня прийняття рішення про віднесення банку до категорії неплатоспроможних, не виконані банком або строк дії яких припадає на період дії тимчасової адміністрації (крім штрафів).

Національний банк не застосовує до банків, віднесених до категорії неплатоспроможних, заходів впливу за порушення банківського законодавства України. Рішення про віднесення банку до категорії проблемних, неплатоспроможних та про визнання діяльності банку такою, що відповідає чинному законодавству, приймає Правління Національного банку України відповідно до повноважень, встановлених статтею 15 Закону України «Про Національний банк України».

1.3. Особливості повноважень національних регуляторів у сфері неплатоспроможності банків

Питання стабільності банківської системи, відповідальності власників та топ-менеджменту банків, регулювання банківської платоспроможності, у різні періоди то для будь-якої країни світу гостро стоїть на порядку денному. Адже банки значною мірою впливають на забезпечення національної безпеки держави, розвиток її економіки та конкурентоспроможності її підприємств (включаючи фінансовий ринок). Світова криза 2008 року для багатьох країн показала актуальність цього питання, особливо в світлі банкрутства провідних інвестиційних банків світу – BearStearns, LehmanBrothers, MerrillLynch, які не змогли виконати свої зобов'язання перед кредиторами. Саме через те, що банки наражаються у своїй діяльності на численні ризики, а витрати, у свою чергу, лягають на плечі держав та звичайних платників податків, що суттєво впливає на їх особистий і спільний добробут.

Тому важливе місце в нівелюванні негативних наслідків зазначених процесів та підтримання дієздатної, збалансованої банківської системи займають національні регулятори діяльність яких опосередкована відповідними повноваженнями у сфері неплатоспроможності банків.

Для визначення компетенції національних регуляторів з питань неплатоспроможності банків, а також відповідальності керівників та власників банків, перед усім необхідно визначити модель державного регулювання банкрутства, яка становить основу подальшої процедури банкрутства банку та такої відповідальності. Проводячи аналіз національних систем права, що нас цікавлять, необхідно звернути увагу на їхні спільні риси та відмінності на основі певних критеріїв: мета неплатоспроможності, яку законодавець переслідує; роль держави та її участь у процедурах банкрутства; види та складність процедур передбачені законодавством; які органи відповідальні за проведення процедури банкрутства; підстави для початку провадження справи про банкрутство та ін.

Проводячи аналіз правових систем США, Великобританії, Франції, Німеччини та України можна відмітити наступні їхні особливості:

1. В кожній правовій системі кількість нормативно-правових актів, що регулюють питання банкрутства в цілому, та банків в особливості різне. Франції характерна велика кількість правових норм, в США законодавство про банкрутство повністю кодифіковане і регулюється дев'ятьма окремими главами Кодексу США, що мають федеральний рівень обов'язковий для всіх штатів. В Україні також існує кілька законодавчих актів, які регулюють питання банкрутства, в тому числі й банків.

2. Головні цілі, які переслідує правове регулювання неплатоспроможності є: забезпечення економічної стабільності та ефективності функціонування економічної системи (США, Великобританія), функціонування економічної системи оздоровлення економіки (Німеччина, Росія). Німецьке законодавство у сфері банкрутства, крім макроекономічної цілі, також виходить із мікроекономічної раціональності суб'єктів господарської діяльності, а французьке законодавство визначає цілі інституту банкрутства більш широко, ніж в інших країнах, – забезпечення соціальної стабільності в країні шляхом збереження діючих підприємств і робочих місць [31, с. 162]. В Україні головна мета існуючого законодавства в звільненні ринку від неефективних, непрацюючих підприємств, залишивши ті, які можуть бути діючими та рентабельними. Загалом спільною рисою країн, що аналізувалися є тенденція до спрощення умов порушення справ про банкрутство.

3. Важливим є коло суб'єктів – боржників, щодо яких може бути відкрите провадження у справі про банкрутство, незалежно від особливостей законодавств країн ними є фізичні та юридичні особи, а також товариства, які не є юридичними особами (Німеччина). Право подання заяви мають кредитори та боржники, у деяких країнах ініціатором подання заяви можуть виступати суд (Франція, Великобританія) та уповноважені органи, а також працівники підприємства-боржника, які мають вимоги щодо виплати

вихідної допомоги та/або заборгованої заробітної плати (Росія). Щодо процедур, що можуть бути використані відносно боржників, найбільш прогресивним є законодавство США, яке передбачає наявність особливих типів процедур для окремих категорій боржників, наприклад для муніципалітетів або сімейних фермерських господарств [6].

4. Мінімальне судове втручання в управління збанкрутілим підприємством, це не стосується банків, де переважно застосовується своя процедура, яка здійснюється особливим органом влади. В Україні наприклад це НБУ та ФГВФО.

Необхідно зазначити, що принципи регулювання банківської неспроможності в кожній аналізованій країні подібні і здійснюються відповідними органами державної влади. В США питанням неплатоспроможності займається Федеральна корпорація страхування депозитів (FDIC), в Німеччині це BaFin, в Україні Фонд гарантування вкладів фізичних осіб (ФГВФО) тощо.

Як зазначає науковець Драчов О.В.: «Світова криза 2008 року, також негативно вплинула на динаміку європейської економіки, що вилилося в проведення низки реформ фінансового сектору в цілому та банківського в особливості. Так Під кінець 2010 року в ЄС була створена системи Європейських фінансових регуляторів Europeansupervisoryauthorities (ESA), які формують єдиний ринок фінансових послуг Спільноти, координують його діяльність для забезпечення фінансової стабільності та захисту споживачів фінансових послуг. Крім того були створенні три секторальні органи. Одним з яких є Європейський банківський орган theEuropeanBankingAuthority (EBA) – функціонує як мережа органів ЄС та країн членів, що забезпечують стабільність фінансової системи, прозорість ринків і фінансових продуктів та захист вкладників і інвесторів» [24, С. 124-125].

Окрему увагу необхідно приділити компетенції органів державної влади щодо визначення неплатоспроможності та проведення процедури банкрутства. Зробимо це на прикладі України.

Необхідно підкреслити, що здійснення державної політики щодо запобігання неплатоспроможності банків, забезпечення процедур відновлення їх платоспроможності або визнання банків неплатоспроможними відноситься до компетенції Національного банку України, як органу державної влади.

Відповідно, як наголошує В. Чернадчук, Національний банк України (далі - НБУ) здійснює державну політику щодо запобігання неплатоспроможності банків, забезпечення процедур відновлення їх платоспроможності або визнання банків неплатоспроможними [25]. Таким чином, на нашу думку, НБУ є органом державної влади.

У відповідності із ст. 1 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», «неплатоспроможність - неспроможність боржника виконати після настання встановленого строку грошові зобов'язання перед кредиторами не інакше, як через відновлення його платоспроможності» [52]. Також слід зауважити, що наразі Закон України «Про банки і банківську діяльність» не визначає поняття «неплатоспроможність банку» [18]. Одночасно, у відповідності із Законом України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб», «неплатоспроможний банк - банк, щодо якого Національний банк України прийняв рішення про віднесення до категорії неплатоспроможних у порядку, передбаченому Законом України «Про банки і банківську діяльність» [22].

Слід наголосити, що повноваження Національного банку України у сфері неплатоспроможності банків визначаються

Законом України «Про Національний банк України» [21] та Законом України «Про банки і банківську діяльність» [18].

Відповідно до ст. 2 Закону України «Про Національний банк України», «Національний банк України є головним банком України, особливим центральним органом державного управління, юридичний статус, завдання, функції, повноваження і принципи організації якого визначаються Конституцією України, цим Законом та іншими законами України» [21].

У відповідності із п.101 частини першої ст. 7 Закону України «Про Національний банк України», НБУ реалізує підготовчу кваліфікацію осіб, які можуть приймати участь у виведенні збанкрутілих банків з ринку, та встановлює перелік таких осіб. Статтею 15 вказаного Закону визначено повноваження Правління Національного банку, до яких, зокрема, віднесено, прийняття рішення про віднесення банку до категорії проблемних або неплатоспроможних.

Також права та обов'язки Національного банку України у відносинах неплатоспроможності встановлені Законом України «Про банки і банківську діяльність», згідно зі ст. 76 якого, «НБУ повинен прийняти рішення про віднесення банку до категорії неплатоспроможних у разі:

1. неприведення банком своєї діяльності у відповідність із вимогами законодавства, у тому числі нормативно-правових актів Національного банку України, після віднесення його до категорії проблемних, але не пізніше ніж через 120 днів з дня визнання його проблемним;

2. зменшення нормативу достатності (адекватності) регулятивного капіталу та/або нормативу достатності основного капіталу на 50 і більше відсотків від мінімального рівня, встановленого нормативно-правовими актами Національного банку України;

3. виявлення фактів здійснення банком після віднесення його до категорії проблемного операцій (крім нарахування відсотків за вкладками, отримання клієнтами банку заробітної плати, аліментів, пенсій, стипендій, інших соціальних, державних виплат), оформлення (переоформлення) договорів, внаслідок яких зобов'язання перед фізичними особами в межах гарантованої суми відшкодування збільшуються за рахунок зменшення зобов'язань перед фізичними особами, які перевищують гарантовану суму відшкодування, та/або зобов'язань перед фізичними особами, які не підпадають під гарантії Фонду гарантування фізичних осіб, та/або юридичними особами;

4. невиконання банком, віднесеним до категорії проблемного, розпорядження, рішення Національного банку України (у тому числі про застосування заходів впливу/санкцій) та/або вимоги Національного банку України щодо усунення порушень банківського законодавства, нормативно-правових актів Національного банку України протягом визначеного Національним банком України строку» [18].

Крім того, як було зазначено вище Національний банк України має повідомити про це Фонд гарантування вкладів фізичних осіб у встановлені строки для подальшого вжиття заходів, що передбачені Законом України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб».

Також, слід зазначити, що Національний банк України перестав здійснювати банківський нагляд за банківською установою, в якій введено тимчасову адміністрацію та/або здійснюється ліквідація. Це не стосується випадків отримання звітності в передбаченому Національним банком України порядку.

При цьому згідно зі статтею 42 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб», «банківський нагляд за перехідним банком, створеним відповідно до частини вісімнадцятої здійснюється Національним банком України у порядку, встановленому нормативно-правовими актами Національного банку України.

Національний банк України поновлює банківський нагляд за банком у день отримання рішення Фонду гарантування вкладів фізичних осіб про припинення повноважень куратора Фонду гарантування вкладів фізичних осіб у зв'язку з приведенням діяльності банку у відповідність із вимогами банківського законодавства України щодо дотримання нормативів капіталу та ліквідності» [22].

Також необхідно зазначити, що відповідно до банківського законодавства Національний банк України розробляє положення про застосування Національним банком України заходів впливу [20].

Як зазначалося вище положення встановлює випадки коли Національний банк приймає рішення про віднесення банку до категорії неплатоспроможних. Крім того таке рішення, а також рішення про визнання діяльності банку такою, що відповідає законодавству України, приймає Правління Національного банку.

Із дня прийняття Фондом гарантування рішення про призначення уповноваженої особи Фонду гарантування вважаються скасованими рішення Національного банку про застосування до банку заходів впливу, прийняті до дня прийняття рішення про віднесення банку до категорії неплатоспроможних, не виконані банком або строк дії яких припадає на період дії тимчасової адміністрації (крім штрафів).

Національний банк не застосовує до банків, які віднесено до категорії неплатоспроможних, заходів впливу за порушення банківського законодавства України.

Ми переконані, що вищезазначені повноваження Національного банку України у сфері неплатоспроможності банків ефективно реалізуються тільки при умові результативної співпраці між всіма суб'єктами банківського сектору.

У зв'язку з цим, стаття 4 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» наділяє Фонд гарантування вкладів фізичних осіб (далі - ФГВФО) особливими функціями у сфері забезпечення вкладів фізичних осіб та виведення збанкрутілих банків з ринку та їх належної ліквідації у тих випадках, які передбачені цим Законом.

Така конструкція повноважень Фонду дозволяє зменшити монополію Нацбанку в управлінні банківською системою країни. Також слід врахувати, що ФГВФО є незалежним суб'єктом національної банківської системи України і не підпорядковується НБУ, що дозволяє Фонду здійснювати самостійні юридично значимі дії в силу закону.

Діяльність ФГВФО та НБУ, як зазначає науковець Швагер О.А., «є такою, що сприяє реалізації та захисту публічних інтересів - в тому числі,

забезпеченню стабільності банківської системи України. Проте, розрізнити їх можна, виокремивши цілі їх діяльності, прописані в законах, що регулюють їх діяльність. Так, основна ціль діяльності НБУ - це підтримання стабільності національної грошової одиниці - гривні та забезпечення цінової стабільності в Україні, а основна мета ФГВФО, як зазначалося вище, це захист прав і законних інтересів вкладників банків, зміцнення довіри до банківської системи України, стимулювання залучення коштів у банківську систему України, забезпечення ефективної процедури виведення неплатоспроможних банків з ринку та ліквідації банків. Відтак, конкуренція цілей цих двох суб'єктів банківської системи відсутня» [26].

Найнегативнішим наслідком віднесення банку до категорії неплатоспроможних є, природньо, безпепервний «банкопад» в Україні, а отже, виникає болюче питання повернення вкладниками своїх коштів [15].

При цьому, щодо стосується стягнення відповідних збитків з топ-менеджменту та акціонерів банків, то це проходить згідно з нормою статті 58 Закону України «Про банки і банківську діяльність» в якій визначено, що «власники істотної участі зобов'язані вживати своєчасних заходів для запобігання настанню неплатоспроможності банку. Пов'язана з банком особа за порушення вимог законодавства, у тому числі нормативно-правових актів Національного банку України, здійснення ризикових операцій, які загрожують інтересам вкладників чи інших кредиторів банку, або доведення банку до неплатоспроможності несе цивільно-правову, адміністративну та кримінальну відповідальність» [18].

Крім того, така пов'язана з банком особа несе відповідальність своїм майном, за свої дії або бездіяльність, що викликали ці збитки. Більше того особи, що отримали вигоду від такої дії або бездіяльності несуть солідарну відповідальність за завданні банку збитки.

В аналізованому випадку також законодавчо слід передбачити субсидіарну відповідальність власника за зобов'язаннями банку, адже, згідно із Господарським кодексом України, «залежно від кількості осіб, які беруть

участь у виконанні зобов'язання, застосовують часткову (дольову), солідарну чи субсидіарну (додаткову) відповідальність» [17].

Також субсидіарна відповідальність інших осіб передбачається додатково із відповідальністю боржника відповідно до статті 619 Цивільного кодексу України.

Однак є певна процедура, згідно із якою, «до пред'явлення вимоги особі, яка несе субсидіарну відповідальність, кредитор повинен пред'явити вимогу до основного боржника. Відповідно, якщо першочерговий боржник відмовився задовольнити вимогу кредитора або кредитор не одержав від нього в розумний строк відповіді на пред'явлену вимогу, кредитор може пред'явити вимогу в повному обсязі до особи, яка несе субсидіарну відповідальність.

Кредитор не може вимагати задоволення своєї вимоги від особи, яка несе субсидіарну відповідальність, якщо ця вимога може бути задоволена шляхом зарахування зустрічної вимоги до основного боржника.

Особа, яка несе субсидіарну відповідальність, повинна до задоволення вимоги, пред'явленої їй кредитором, повідомити про це основного боржника, а у разі пред'явлення позову, - подати клопотання про залучення основного боржника до участі у справі.

У разі недотримання цих вимог особою, яка несе субсидіарну відповідальність, основний боржник має право висунути проти регресної вимоги особи, яка несе субсидіарну відповідальність, заперечення, які він мав проти кредитора» [23].

Як ми бачимо питання субсидіарної відповідальності визначені на підставі норм загального законодавчого акту. Тоді як в спеціальних нормативно-правових актах це питання не підіймається.

РОЗДІЛ 2.

АНАЛІЗ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ НЕПЛАТОСПРОМОЖНОСТІ ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ

2.1. Дослідження основних способів розв'язання фінансових проблем неплатоспроможних банків

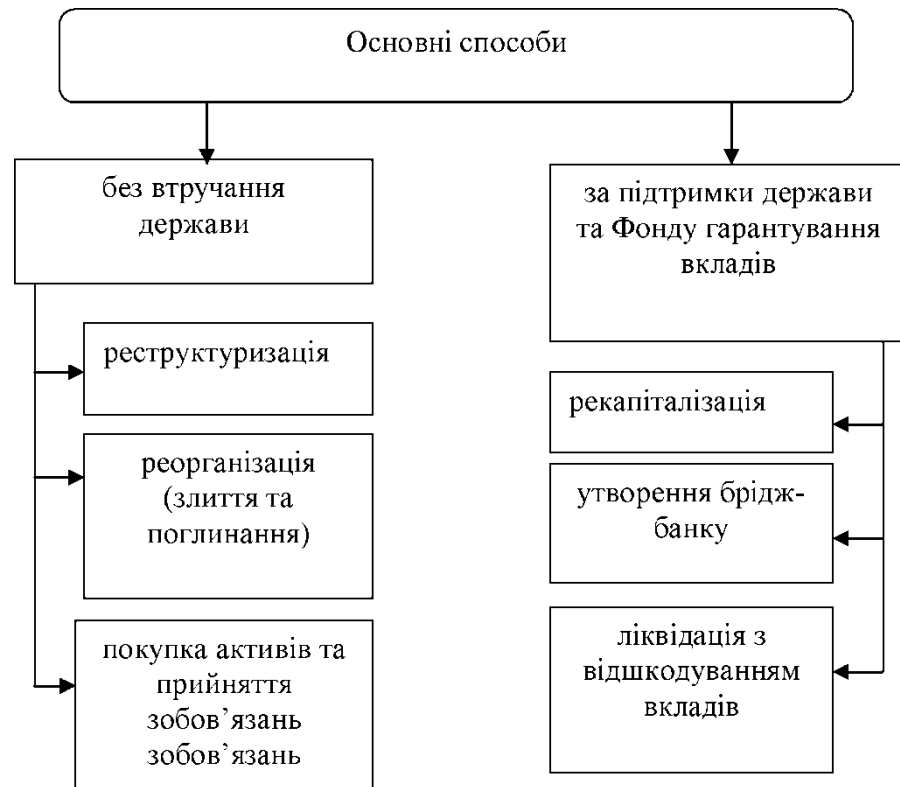
З кожним роком зростає інтерес до питання вирішення проблемних, неплатоспроможних банків як з боку державних органів влади, так і з боку науковців, що безпосередньо обумовлено тим значенням, яке банківські установи відіграють в економічних інтересах визначених держав. Це перед усім проявляється в тому, що кредитні установи у вигляді банків виступають в ролі суб'єктів, що перерозподіляють фінансові ресурси в середині країни, в якій вони функціонують, забезпечуючи при цьому більш ефективне використання грошей трансформуючи їх із засобів заощаджень в інвестиційні ресурси. Крім того не можна також забувати про здійснення розрахунків між підприємствами, державою та домогосподарствами.

Кредиторам банків, які вкладають свої кошти на депозити, досить проблематично, а під час взагалі неможливо оцінити фінансове становище банківської установи, оскільки більша частка цієї інформації залишається в межах банку. При цьому грошові кошти вкладників є основним джерелом надходження ресурсів до банку та приймаються ним без надання жодного забезпечення. В цій ситуації стає досить зрозумілою поведінка останніх, які дізнавшись про перші ознаки проблемності в банку, звертаються до банку із проханням забрати свої кошти. Саме через такі дії вкладників не рідко формується складна ситуація, яка реально загрожує неплатоспроможності банку через значний відтік коштів вкладників. У зв'язку з цим питання швидкого вирішення фінансових складнощів, пошук оптимальних стежин виведення кредитної установи з кризової ситуація та відновлення його

платоспроможності, є основним питанням, що знаходиться в центрі уваги як теоретиків-науковців, так і практиків-банкїрів.

Розглядаючи способи вирішення фінансових труднощів банкїв, що проходять процедуру банкрутства, можна їх об'єднати в дві основні групи, відповідно до специфіки рішень, які становлять таку процедуру. Перша група становлять рішення, які приймаються без участі держави, друга навпаки (дод. 2.1).

Розглянемо зазначені способи більш докладно. Перед усім треба розрізнати два понятті реструктуризація та реорганізація, у першому випадку розуміється зміна самої структури капіталу, активів, пасивів та зобов'язань банку, у другому відбувається зміна оргструктуру банкївської установи: злиття, поглинання, приєднання. Крім того операційна реструктуризація являє собою комплекс мір пов'язаних з реорганізацією бізнесу банкївської установи та його систем управління. В межах здійснення таких заходів кредитній установі підбирається специфічна ринкова ніша, підлягають перегляду маркетингові методи просування банкївських продуктів, на ново переглядається система бюджетних задач, а також лімітів щодо основних фінансових операції. Більше того в процесі реструктуризації відбувається зміни в кадровій політиці, організаційній структурі та корпоративному управлінні такої організації.

Дод. 2.1. Класифікація способів розв'язання фінансових проблем неплатоспроможних банків

Реорганізація, яка проявляється перед усім через злиття та поглинання (Mergers and Acquisitions M&A). Вітчизняним чинним законодавством регулюється на підставі Закону України «Про банки і банківську діяльність», стаття 2 якого встановлює, що «реорганізація - це злиття, приєднання, виділення, поділ банку, перетворення його організаційно-правової форми, наслідком яких є передача, прийняття його майна, коштів, прав та обов'язків правонаступникам» [18].

У свою чергу, як зазначають деякі науковці, під «поглинанням мається на увазі цілісне придбання юридичною особою окремих її частин, а також стратегічну участь у капіталі (прямі інвестиції)» [28]. Важливо відмітити, що таке об'єднання може бути двох чи більше юридичних осіб, в такому випадку залишається одна юридична особа, що поглинає, саме до неї переходять усі права та обов'язки осіб, які були поглинуті. Більше того злиття є особливою

формою поглинання, в цьому випадку компанія, яка купується, втрачає свою незалежність.

Банк, що виводиться з ринку досить часто може бути досить цікавим об'єктом інвестиції для банку-набувача. Конкуруючий банк, зазвичай намагається досить швидко увійти в новий сегмент ринку, яким володів неплатоспроможний банк, або з іншої сторони банк-покупець прагне розширити свою мережу контактів за рахунок бази депозитів банка-банкрута. При цьому, як зазначає Олсен, «банк-набувач (покупець, банк-отримувач) очікує, що зможе придбати активи за низькою/розумною ціною з майже негайним отриманням вигоди» [29, с. 99].

До переваг злиття та поглинання можна віднести наступні:

- неплатоспроможний банк продовжує залишатися чинною юридичною особою, таким чином вартість активів залишається на тому самому рівні. Це у свою чергу дає можливість заощадити гаманці платників податків та забезпечити стабільність системи гарантування вкладів;
- через продовження функціонування операційної діяльності банку-банкрута відбувається мінімізація наслідків для ринку, оскільки банківські послуги для фізичних та юридичних осіб продовжують надаватися на звичайній підставі;
- права вимоги вкладників та кредиторів також залишаються захищеними, адже всі права та обов'язки переходять до банка-покупця.

Процедура M&A дає можливість забезпечити високий рівень довіри вкладників до банківського сектору, адже всі процеси, що відбуваються у зв'язку з переходом права власності від одних власників до інших відбувається у фоновому режимі та неочевидні для пересічних громадян. З іншого боку, банк-поглинач завдяки цій процедурі змінює свої позиції на ринку (наприклад, збільшити клієнтську базу банку).

Також необхідно відмітити, що відповідно до ухвалення Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей проведення заходів з фінансового оздоровлення банків», було

запроваджено нову категорію операцій, а саме операції щодо придбання активів і прийняття зобов'язань (Purchase and Assumption P&A)[30]. Цей закон вніс деякі зміни та доповнення до Закону України «Про банки і банківську діяльність» [18], а саме регламентовано право:

- тимчасового адміністратора відчужувати активи та/або зобов'язання банку з метою його фінансового оздоровлення (ст. 80);
- ліквідатора щодо відчуження активів та/або зобов'язань банку (ст. 92).

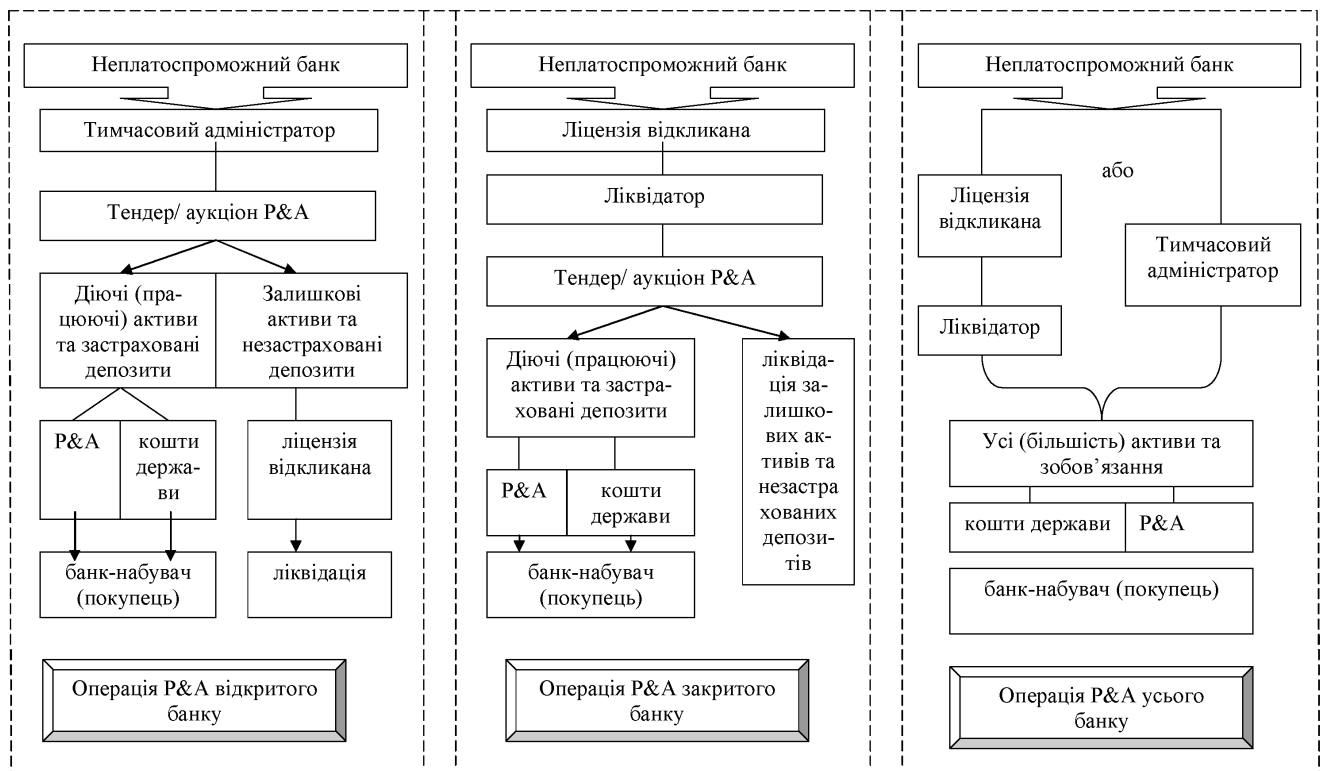
Вище зазначені операції P&A націлені на припинення діяльності неплатоспроможного банку, через можливість придбати всі або деякі активи такого банку з одночасним прийняттям всіх або деяких його зобов'язань. Різниця між двома описаними процедурами M&A та P&A полягає в тому, що при операціях з придбання активів та пасивів відбувається лише процедура передачі таких активів та пасивів, в той же час сам збанкрутілий банк не переходить у власність банку-покупця. Щодо всіх інших активів, які залишилися відбувається звичайна процедура банкрутства (дод. 2.2).

У випадках здійснення процедур P&A не рідко застосовуються фінансові стимули з боку державних органів та системи гарантування вкладів, адже нерідко виникає дисбаланс між активами та пасивами, які приймає банк-набувач (покупець, приймаючий банк).

Водночас такі операції P&A мають деякі плюси, щодо процедури ліквідації банку:

- зберігається вартість активів неплатоспроможного банку;
- не переривається його діяльність;
- ринки функціонують у звичному режимі;
- клієнти продовжують обслуговуватись без затримок та мають доступ до своїх коштів у банку-набувачі.

Дод. 2.2. Типи операцій Р&А «продаж або передача частини активів і частини зобов'язань» Джерело: складено автором за [32]

Важливо відмітити, що у випадках коли неплатоспроможним стає системно важливий банк, ліквідація, якого призведе до системної кризи всієї банківської системи, як це було на прикладі Приватбанку, а процедури злиття та поглинання обмеженні з будь яких економічних, політичних причин. Саме процедури Р&А, а також створення процедура санаційного банку є найбільш вдалими з економічної точки зору. Такі процедури, як зазначалося вище, допомагають зберегти повний функціонал банку-банкрута та взаємовідносини з вкладників з банком, що підсилює довіру до всієї банківської системи.

Наступною процедурою оздоровлення банку є його ре капіталізація. Вона проявляється у до фінансуванні з боку власників банку капіталу, який постраждав від здійснення ризикової діяльності або фінансових криз. Суб'єктами рекапіталізації можуть виступати держава, власники та інвестори, об'єктами - державні та приватні банки.

Закон України від 31 жовтня 2008 року № 639-VI «Про першочергові заходи щодо запобігання негативним наслідкам фінансової кризи та про внесення змін до деяких законодавчих актів України» встановлює, що «НБУ буде проводити діагностику стану системних банків для визначення їх потреби в докапіталізації, а потім пропонувати власникам банків збільшити капітал на відповідну величину. Власники можуть зробити це як власними силами, так і за допомогою залучення нових інвесторів» [66].

У випадку, коли власники банку не в змозі докапіталізувати фінансову установу, приймається рішення або про націоналізацію такого банку, в особливості, коли такий банк є системно важливим (показовим прикладом в цьому випадку була націоналізація Приватбанку), або про його ліквідацію. Крім того націоналізація відбувається на тимчасовій основі, з обов'язковим зменшенням участі держави в капіталу банку в майбутньому.

Постановою Кабінету Міністрів України від 4 листопада 2008 р. № 960 «Про погодження Порядку участі держави у капіталізації банків» [33] визначена процедура до капіталізації за участю держави, в якій організатором такої процедури може виступити або власник комерційного банку, або НБУ, або Міністерство фінансів України.

Порядок такої процедури здійснюється наступним чином, НБУ затверджує таку пропозицію про докапіталізацію банку, яку він разом з інформацією по банку: інформація щодо акціонерів участь яких не менше 10 %, висновок про діагностичне обстеження банку, вимоги НБУ щодо підвищення розміру статутного капіталу, передає до Міністерства фінансів. В даному випадку остаточне рішення приймає Кабінет Міністрів.

Крім того зазначеною постановою встановлено створення спеціального органу – Експертно-аналітичної ради з питань участі держави в до капіталізації банків, головною функцією якої є окреслення критеріїв, яким банки мають відповідати щоб приймати участь в такій до капіталізації з боку держави. У зв'язку з цим таким право на до капіталізацію мають банки в яких була введена тимчасова адміністрація або куратор від НБУ.

Разом з тим, акції установи в еквіваленті в 50 відсотків плюс одна акція мають перейти до володіння залучених інвесторів. Згідно відповідного нормативного документу Кабінет Міністрів України додає до капіталу банку облігації внутрішньої державної позики або грошові кошти, на заміну акцій.

Можливе також одноосібне придбання державою акцій або ж спільно з новим інвестиційним вкладником. Однак, в разі спільного придбання акцій між урядом та новим інвестором має бути укладено в установленому порядку договір про те, що участь в до капіталізації установи буде спільною. Відповідно, обидва учасники цього процесу мають досягнути домовленості працювати в одному напрямку як одноосібний власник. Скоріш за все партнерами уряду в даному питанні, будуть саме міжнародні фінансові організації.

Для того аби було здійснено докапіталізацію банківської установи за рахунок державних коштів банком обов'язково має бути виконано діагностичне обстеження. В кінцевому наслідку результат такого обстеження має підтвердити, що не має перевищення над номінальною вартістю акцій банку - поточної вартості. Окрім вищенаведеного, до початку процесу погодження в регулятора та Міністерстві фінансів України вказаного вище питання, та, відповідно, надсилання ними пропозиції уряду, банк має: 1) підготувати та погодити з регулятором план фінансового оздоровлення; 2) на загальних зборах учасників досягти домовленості та проголосувати за рішення про одержання підтримки з боку держави; відкрити доступ до інформації про фінансову ситуацію та структуру власності; віддати у державне володіння акції сукупністю не менш ніж п'ятдесят відсотків; на певний період часу скоротити адміністративну статтю витрат тощо. -

Законодавством України, зокрема Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей проведення заходів з фінансового оздоровлення банків» від 24.07.2009 № 1617 також передбачено, що уряд може створити санаційний банк у зв'язку з отриманням подання регулятора, яке в свою чергу буде в тому числі

погоджено з профільним Комітетом Верховної Ради України, до предметів відання якого належать питання банківської діяльності.

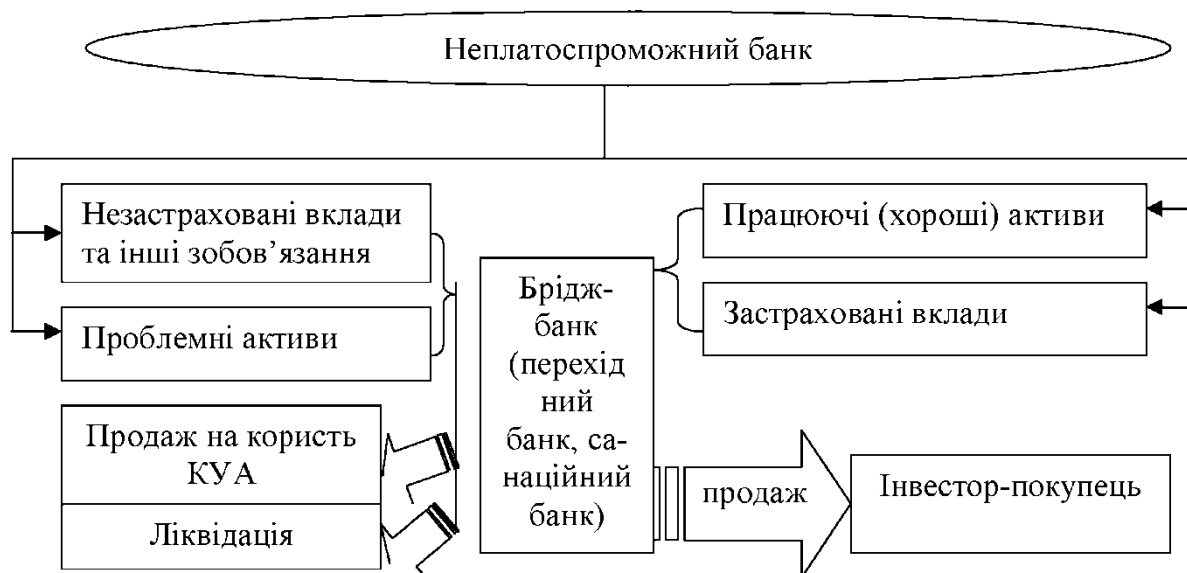
Така дефініція як санаційний банк вживається при ідентифікації банківської установи, яка виконує нетривале утримання активів, депозитів, які є застрахованими (поки вони не продані новому інвестору), до якої вони включені після переведення з банку, стосовно якого запущена процедура ліквідації.

Санаційний банк утворюється як зовсім інша, нова банківська установа, яка має особливий статус, володільцем якої виступає держава. Набуття такого статусу як санаційний банк відбувається після одержання відповідної ліцензії, після чого можливе і проведення передбачених такою ліцензією операцій. Санаційний банк має обмежений строк діяльності, а саме трирічний, однак все ж є можливість здійснити продовження строку діяльності на однорічний строк.

Санаційний банк може отримати активи, які мають статут працюючих, вклади, які є застрахованими, основні фонди, функціонери (у разі укладення з ними відповідних договорів про влаштування на роботу).

Позначення на додатку 2.3 відображають, що санаційний банк отримує «добрі» активи (good assets), а також зобов'язання, які в свою чергу є застрахованими, які зокрема в кінцевому наслідку підлягають продажу новому інвестору. Bad assets підлягають продажу спеціальній установі, яка здійснює управління активів, або банку з bad assets. Відповідні ресурси, які не можливо передати ні установі ні банку підпадають під ліквідаційну процедуру.

Звісно, створення санаційного банку певною мірою походить на R&A, але в останньому процесі - зобов'язання та активи не підлягають продажу, а у випадку санаційного банку якраз продаж активів та зобов'язань є основною ціллю з якою він з самого початку і створюється. Відповідні активи перебувають на балансі банку до моменту їх придбання новим інвестором.

Дод. 2.3.

Створення та використання санаційного банку вбачається необхідним/можливим у ситуації, коли не має можливості знайти в найкоротші терміни покупця, у разі відсутності ресурсів для видачі коштів або у разі відсутності часу для підготовки та проведення процесу придбання активів іншими ймовірними покупцями.

Створення санаційного банку дає можливість знайти інвестора та відтермінувати видачу коштів за депозитами. Таке є можливим та необхідним, якщо мова йде про неплатоспроможність банківської установи великого розміру, якщо мова йде про те, що кількість виведених банків з ринку сягає значного числа за невеликий часовий період, адже ймовірним є зростання затрат для держави чи страховика, у зв'язку з тим, що вони можуть бути нетривалими володільцями відповідної банківської установи.

Такий процес як створення санаційного банку є одним із видів втручання держави поряд із таким процесом як націоналізація. Відповідно, вбачається, що держава повинна втручатися у врегулювання вищенаведених ситуацій лише на певний період часу у разі ймовірності виникнення кризи, яка в свою чергу призведе до значних наслідків та системних ризиків.

Ліквідація банку. Відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність» [18] ліквідація банку – це процедура припинення функціонування банку як юридичної особи відповідно до положень цього закону та Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб»

Відповідно до норм законодавства банк може бути ліквідований:

- при наявності рішення власників банку;
- у разі відкликання банківської ліцензії з ініціативи регулятора або за пропозицією Фонду гарантування вкладів фізичних осіб.

Міжнародна практика показує, що статус ліквідатора відводиться відповідному органу зі страхування депозитів, який має відповідну набуту часом довіру від населення відповідної країни до банківської системи, яка поручається повернути кошти стейкхолдерам відповідного банку, але, нажаль, є ризики значних втрат у випадку ліквідації установи.

Відповідно, задля зменшення особистих втрат орган страхування здійснює процес ліквідації досить ефективно.

У нашій державі процедура ліквідації більшою мірою це претензійно-позовна робота в частині погашення заборгованості банківської установи, продажу її майна та виплати коштів кредиторам, які одержуються внаслідок продажу. Відшкодування коштів фізичним особам, які є вкладниками банку відбувається Фондом гарантування вкладів фізичних осіб в рубежах можливої згідно законодавства суми.

Виведення банків з ринку за допомогою процедури ліквідації дає шанс очистити банківську систему держави, яка нараховує велику кількість банків, які є нежиттєздатними. Звичайно так званий «банкопад», який відбувся, починаючи з 2014 року, внаслідок великої кількості виведених з ринку банків, дещо знизив довіру населення до банківської системи, але якщо дивитися на причини, які лягли в основу ліквідації більшості банків, можна зробити висновок, що тільки таким способом можна було оздоровити банківську систему держави.

2.2. Проблеми визначення поняття правових способів та правових засобів виведення неплатоспроможного банку з ринку

Однією з головних умов функціонування національної економіки є стабільна та ефективна банківська система. Стабільність банківської системи залежить від багатьох чинників та факторів, які на неї впливають і серед яких виокремлюють внутрішні та зовнішні, економічні, фінансові, соціальні, організаційні, правові тощо. Суттєвий вплив на платоспроможність банків здійснюють не лише економічні, а й правові фактори, врахування яких дозволить забезпечити належне правове регулювання банківських відносин. Банківські відносини існують у своєму різноманітті і залежно від наявності тих чи інших підстав відбувається їх взаємна трансформація. У випадку відхилення показників банківської діяльності від встановлених законодавством та нормативно-правовими актами Національного банку України, порушення вимог банківського законодавства тощо, регулятивні банківські відносини трансформуються в охоронні, серед яких виокремлюється такий їх недосліджений сегмент, як відносини неплатоспроможності банків.

На сьогоднішній день в Україні у зв'язку із прийняттям Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» і внесенням змін до інших законів відбулася передача частини функцій банківського регулювання та нагляду до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. Така передача потребує докладного наукового аналізу її наслідків, практичних результатів та ефективності. Також у процесі застосування норм прийнятого закону може виникнути певна правова невизначеність або правові колізії, що в змозі знизити ефективність правового регулювання та застосування норм закону на практиці. Це породжує низку проблемних питань, які також потребують свого вирішення.

Прийняття та введення в дію Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб»[22] та, відповідно, внесення змін до

банківського законодавства у зв'язку із прийняттям цього закону докорінно змінило як мету правового регулювання, так і процедури. Необхідно зазначити, що раніше метою правового регулювання було відновлення платоспроможності банку шляхом введення процедури тимчасової адміністрації банку. Тобто, збереження банку як учасника (суб'єкта) ринку банківського сектору, то сьогодні головним завданням чинного законодавства є виведення неплатоспроможного банку з ринку нормативно-правовими способами, переважно ліквідаційними.

За загальним уявленням виведення - це дія за значенням виводити, тобто «...вилучати зі складу чого-небудь. Примушувати кого-небудь втрачати попередній стан. Сприяти, допомагати кому-, чому-небудь діяти, розвиватися і т. ін. певним чином. Усувати, видаляти, винищувати без залишку» [36, с. 88-89]. Визначення поняття виведення неплатоспроможного банку з ринку як заходів, які здійснює Фонд гарантування вкладів фізичних осіб щодо банку, віднесеного до категорії неплатоспроможних, із передачі його активів та зобов'язань, продажу неплатоспроможного банку та/або перехідного банку у спосіб, визначений Законом, з його ліквідації, надано у відповідному Положенні [37].

Способи виведення неплатоспроможного банку з ринку визначені у ч. 2 ст. 39 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб»[22] та деякою мірою описані у Положенні про виведення неплатоспроможного банку з ринку [37].

Першим способом є ліквідація банку з відшкодуванням з боку Фонду коштів за вкладами фізичних осіб – в разі застосування цього способу виведення неплатоспроможного банку з ринку, в банку відкликається банківська ліцензія, крім того згідно з чинними нормативно-правовими актами України виплачується (відшкодування) вкладникам належних їм вкладів, з подальшим припиненням неплатоспроможного банку як юридичної особи (ліквідацією).

Наступним способом є ліквідація банку з відчуженням у процесі ліквідації всіх або частини його активів і зобов'язань на користь приймаючого банку – у цьому випадку також здійснюється вивід банку з ринку, відкликання його ліцензії та подальше припинення його функціонування як юридичної особи. При цьому всі або частина активів та зобов'язань банку, що ліквідується передається кваліфікованому інвестору – банку (приймаючому банку).

Третій спосіб передбачає відчуження всіх або частини активів і зобов'язань неплатоспроможного банку на користь приймаючого банку з відкликанням банківської ліцензії неплатоспроможного банку та подальшою його ліквідацією - це спосіб виведення неплатоспроможного банку з ринку, який передбачає передачу кваліфікованому інвестору-банку (приймаючому банку) всіх або частини активів і зобов'язань неплатоспроможного банку, з подальшим прийняттям рішення НБУ про відкликання банківської ліцензії та ліквідацію неплатоспроможного банку (припиненням неплатоспроможного банку як юридичної особи).

Четвертим способом визначено створення та продаж інвестору перехідного банку з передачею йому активів і зобов'язань неплатоспроможного банку і подальшою ліквідацією неплатоспроможного банку – у цьому випадку неплатоспроможний банк виводиться з ринку, через перехідного банку, виділення активів і зобов'язань неплатоспроможного банку з передачею їх перехідному банку, який у подальшому продається кваліфікованому інвестору - переможцю конкурсу, та ліквідацію неплатоспроможного банку.

П'ятим способом є продаж неплатоспроможного банку інвестору - це спосіб виведення неплатоспроможного банку з ринку, завдяки чому відбувається перехід права власності на акції неплатоспроможного банку від попередніх власників банку (які довели до неплатоспроможності банк) кваліфікованому інвестору - переможцю конкурсу.

Перші чотири способи можна визначити як ліквідаційні способи виведення неплатоспроможного банку з ринку, хоча чисто ліквідаційним є перший спосіб, а інші передбачають виділення та передачу частини активів неплатоспроможного банку іншому банку з подальшою ліквідацією неплатоспроможного банку. І лише п'ятий спосіб передбачає продаж перехідного банку інвестору, тому його можна охарактеризувати як відновлювальний, або санаційний спосіб виведення неплатоспроможного банку з ринку.

На нашу думку, потребує з'ясування питання визначення поняття способу виведення неплатоспроможного банку з ринку. За загальним уявленням спосіб - це «певна дія, прийом або система прийомів, яка дає можливість зробити, здійснити що-небудь, досягти чогось. Те, що служить знаряддям, засобом і т. ін. у якій-небудь справі, дії...»[36, с. 1179].

Дії, операції, процедури, стадії, які складають зміст виведення неплатоспроможного банку з ринку, здійснюються певними способами. Оскільки способом є конкретний шлях, метод досягнення цілей фінансової діяльності держави та її утворень [38, с. 30], то під способами виведення неплатоспроможного банку з ринку потрібно розуміти напрями та методи досягнення мети виведення за допомогою певних засобів. Способи впливають на вибір засобів та характер їх використання, певною мірою визначають стиль діяльності суб'єктів відносин неплатоспроможності банків, а будучи інтегрованими в єдине ціле, тотожні способи утворюють певний метод впливу. З іншого боку, способи упорядковують дії, операції, процедури, стадії щодо застосування правових засобів банківської діяльності у процесі виведення неплатоспроможного банку з ринку. Тому способами виведення неплатоспроможного банку з ринку можна вважати закріплені нормами банківського права напрями правового регулювання, які забезпечують досягнення мети правового регулювання такого виведення.

У фінансово-правовій літературі питанням способів фінансової діяльності не приділялося достатньої уваги, хоча окремі їх аспекти

розглядалися у працях із суміжною тематикою. Розглядаючи способи бюджетної та фінансової діяльності, Ю. О. Крохіна поділяє їх на охоронні та регулятивні [39, с. 89], а М. В. Карасьова - на загальні та спеціальні. Загальні способи зумовлені правовою природою бюджетної діяльності, її публічним характером, спрямованістю на здійснення фінансування якомога більшого кола суспільних потреб з метою досягнення публічного результату - задоволення публічних інтересів. До загальних способів, вважає М. В. Карасьова, належать командно-вольовий (імперативний), рекомендацій та узгоджень [40, с. 39]. У процесі бюджетної діяльності зазначені способи через правові акти та інші засоби здійснюють вплив на бюджетні відносини. У цьому випадку йдеться про метод фінансового права як спосіб державного впливу на суспільні відносини. З іншого боку, спосіб - це сукупність прийомів, методів, послідовність дій чи використання засобів, за допомогою яких досягається мета. В. Д. Сорокін визначає правовий метод як сукупність юридичних прийомів, засобів, способів впливу на суспільні відносини з боку компетентних суб'єктів [41, с. 189]. Таким чином, ототожнюють поняття методу і способу, розкриваючи одне через інше.

Процедура виведення неплатоспроможного банку з ринку спрямована на отримання результату. У загальному розумінні результатом є остаточний, кінцевий підсумок якого-небудь заняття, діяльності, розвитку або наслідком якої-небудь дії, явища [36, с. 1022]. Результат є підсумком, за яким оцінюють значення та ефективність функціонування системи гарантування вкладів фізичних осіб або процедури виведення неплатоспроможного банку з ринку, або навіть окремої стадії цієї процедури. Визнання публічного значення процедури виведення неплатоспроможного банку стає важливим елементом мотивації активності суб'єктів відносин неплатоспроможності банків, що свідчить не тільки про зростання ролі суб'єктивного фактора, а й про оцінку діяльності суб'єктів цих відносин. Результат виведення неплатоспроможного банку з ринку, досягнення якого дозволяє задовольнити публічні та приватні інтереси, має відображати мету цього виведення. Наприклад, результати

виконання плану врегулювання, відповідно до ч. 7 ст. 39 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» відображаються у письмовому звіті про виконання плану врегулювання за період тимчасової адміністрації, який уповноважена особа Фонду подає виконавчій дирекції Фонду не пізніше закінчення строку, на який була запроваджена тимчасова адміністрація (період вимірювання). Таким чином, результат діяльності встановлюється за наслідками виконання плану врегулювання протягом періоду вимірювання, встановленого на підставі Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» рішенням Фонду гарантування вкладів фізичних осіб.

Досягнення встановленого результату і є метою виведення неплатоспроможного банку з ринку, при цьому мета є постійно присутнім фактором, обов'язковим та необхідним елементом будь-якої цілеспрямованої діяльності. Мета процедури виведення є не тільки вихідним, детермінуючим елементом її змісту, вона визначає форму такого виведення неплатоспроможного банку. А з іншого боку, мета діяльності обумовлюється зовнішніми факторами в межах соціального середовища, і, перш за все, такими факторами, як потреби та інтереси, а також іншими, зокрема, режимом законності, станом фінансово-правового регулювання, політичною та економічною ситуацією в державі, станом фінансової дисципліни.

Між метою та результатом виведення неплатоспроможного банку з ринку у логічній послідовності з'являється наступний елемент змісту цієї процедури - засоби виведення, які опосередковують його якісну сторону, теоретичне осмислення яких дає можливість пізнати те, за допомогою чого мета перетворюється на результат. Мета є усвідомленим передбаченням бажаного результату діяльності, яке зумовлює пошук засобів і шляхів його досягнення. Натомість у загальному розумінні засобами визнаються предмети, способи дії, поведінка, соціальні інститути, за допомогою яких досягається певна мета; сукупність елементів діяльності, спрямованої на осмислення, покладання, реалізацію мети [42, с. 371].

Проблема правових засобів є загальнотеоретичною проблемою, їх характеристика означає необхідність розмежування правових засобів і правової діяльності, яка є застосуванням правових засобів та оперуванням ними. Поняття правових засобів дозволяє узагальнити усі ті явища (інструменти і процеси), які покликані забезпечити досягнення визначених законодавством цілей, у площині «мета - засіб – результат». Узагальнюючи існуючі підходи до розуміння правової природи засобів, їх можна охарактеризувати як інституційні явища правової дійсності, що втілюють регулятивну силу права, його енергію, яким належить роль її активних центрів, реальне функціонування та застосування яких призводить до практичної реалізації суб'єктивного та об'єктивного права, його втілення у життя, отримання кінцевого соціально-економічного результату. Правові засоби є системою субстанціональних та діяльнісних правових явищ, за допомогою яких конкретні суб'єкти правовідносин досягають приватних та публічних інтересів.

Законодавча регламентація правових засобів безпосередньо впливає на ступінь вирішення завдань суб'єктами в процесі виведення неплатоспроможного банку з ринку. У випадку неадекватної їх регламентації або набору цих засобів в не повному обсязі, неможливо розв'язати ці завдання і, відповідно, досягти мети такого виведення. При цьому привертає увагу зв'язок ефективності дії правових норм та якості регламентації правових засобів: ефективно діючі норми створенні закріпити такі правові засоби, які б дозволили нейтралізувати негативні фактори та посилити дію позитивних. На нашу думку, залежно від сфери дії (рівня) правових засобів виведення неплатоспроможного банку з ринку можна виділити такі їх види:

- загально-регулятивні правові засоби, вони є функціональним елементом механізму правового регулювання відносин неплатоспроможності банків. Ними є норми банківського права, оскільки дії та операції, що складають зміст процедури виведення неплатоспроможного банку, здійснюються внаслідок регулюючого впливу цих норм;

- правові засоби правових режимів. Метою цих засобів є забезпечення встановленого порядку правового регулювання, і спрямовані, перед усім, на реалізацію спеціальних завдань у процесі такого регулювання. Вони складаються із правових засобів, які забезпечують пільговий або обмежувальний режим у такому регулюванні і визначаються законодавством про неплатоспроможність банків та нормативно-правовими актами Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. Так, наприклад, обмеження під час тимчасової адміністрації визначено ч. 5 ст. 36 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб»;

- техніко-юридичні засоби регламентації, якими є норми бухгалтерського обліку. Ці засоби більше є нормами технічного спрямування, адже вони не регулюють поведінку суб'єктів, а передбачають техніку банківських операцій. Зокрема, норми бухгалтерського обліку є технічними, похідними від правових, нормами і, відповідно, виступаючи по відношенню до них допоміжними: правовими нормами регулюється поведінка суб'єктів правовідносин неплатоспроможності банків, а нормами бухгалтерського обліку ця поведінка відслідковується. Отже, правові норми як засоби здійснення процедури виведення неплатоспроможного банку значною мірою пов'язані і гарантовані нормами бухгалтерського обліку. Крім того правові норми та норми бухгалтерського обліку, зазвичай, містяться в одних і тих же законодавчих актах, а отже за своєю суттю вони є техніко-юридичними нормами. З огляду на це важливого значення набуває проблема відповідності норм бухгалтерського обліку правовим нормам, оскільки є випадки, коли ці норми бухгалтерського обліку не відповідають вимогам, що містяться в нормативно-правових актах або навпаки, нові правові норми не знаходять відтворення в нормах бухгалтерського обліку;

- операційно-технічні засоби, до яких належать форми документів, що використовуються в процесі виведення неплатоспроможного банку з ринку. Так, наприклад, відповідно до п. 3-4 ч. 2 ст. 52-2 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» спеціалізована установа звітує

Фонду за формами, у порядку та у строки, встановлені Фондом. Система персоніфікованого обліку вимог кредиторів та активів (майна) неплатоспроможного банку, що передані спеціалізованій установі, повинна містити інформацію щодо кожного активу (зобов'язання), у тому числі його (їх) кількості вартості (суми заборгованості), черговості задоволення. Облік активів та зобов'язань неплатоспроможного банку, що були передані спеціалізованій установі, здійснюється окремо по неплатоспроможних банках;

- операційні правореалізуючі засоби виведення неплатоспроможного банку з ринку, які застосовуються в оперативній правореалізуючій діяльності суб'єктів, є юридичними способами вирішення суб'єктами цієї діяльності відповідних завдань, досягнення цілей бюджетної діяльності, задоволення публічних інтересів. Під операційними правореалізуючими засобами розуміються юридично значущі дії, що здійснюються суб'єктами з дозволим ступенем вибору, сприяють досягненню соціальних цілей (інтересів) та не суперечать законодавству про неплатоспроможність банків. Зазначені правові засоби є інструментами реалізації приписів правових норм у певних правових формах. Операційні правореалізуючі правові засоби закріплюються у законодавстві, а оскільки такі засоби застосовуються у сфері правореалізаційної діяльності, то суб'єктами застосування цих заходів не можуть бути органи законодавчої влади.

Наведені перші три види за своєю правовою природою є правовими засобами-встановленнями, а останні - правовими засобами-діяннями.

Таким чином, правові засоби виведення неплатоспроможного банку з ринку бюджетної діяльності - це визначені державою інституційні явища, які є способами забезпечення публічних інтересів, що відображають інформаційні якості і ресурси права неплатоспроможності банків як підгалузі банківського права та його функціональну сторону, призводячи до правових наслідків, реальне функціонування та застосування яких забезпечує

реалізацію суб'єктивних банківських прав та обов'язків з метою досягнення результату виведення неплатоспроможного банку з ринку.

Правовими способами виведення неплатоспроможного банку з ринку можна вважати закріплену правовими нормами сукупність прийомів упорядкування дій, операцій, процедур та стадій виведення неплатоспроможного банку з ринку, встановлений порядок застосування засобів такого виведення, а також напрями реалізації функцій, які забезпечують досягнення мети правового регулювання відносин неплатоспроможності банків.

2.3. Адміністративно-правові наслідки застосування обмежень у процедурі виведення неплатоспроможного банку з ринку

Серед завдань соціально-економічного розвитку України особливого значення набуває вдосконалення правового регулювання банківських відносин взагалі та відносин неплатоспроможності банків, зокрема. Це зумовлено тим, що однією із головних умов функціонування національної економіки є стабільна та ефективна банківська система. Стабільність цієї системи залежить від багатьох чинників та факторів, які на неї впливають і серед яких виокремлюють внутрішні та зовнішні, економічні, фінансові, соціальні, організаційні, правові тощо. Суттєвий вплив на платоспроможність банків здійснюють не лише економічні, а й правові фактори, врахування яких дозволить забезпечити належне правове регулювання банківських відносин. Банківські відносини існують в своїй чисельності і залежно від наявності тих чи інших підстав відбувається їх взаємна трансформація. У випадку відхилення показників банківської діяльності від встановлених законодавством та нормативно-правовими актами Національного банку України, порушення вимог банківського законодавства тощо, регулятивні банківські правовідносини

трансформуються в охоронні, серед яких виокремлюється такий їх сегмент як правовідносини неплатоспроможності банків.

На сьогоднішній день в Україні, у зв'язку із прийняттям Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб»[22] і внесенням змін до інших законів у зв'язку із прийняттям останнього, відбулася передача частини функцій банківського регулювання та нагляду від Національного банку України (далі - НБУ) до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (далі - Фонд). Така передача потребує докладного наукового аналізу наслідків такого передання, практичних результатів та ефективності. Також, в процесі застосування норм прийнятого закону існує можливість виникнення певної правової невизначеності або правової колізії, які можуть знизити ефективність правового регулювання та застосування норм закону на практиці, що і породжує низку проблемних питань. Насамперед це стосується застосування правових обмежень в межах процедури виведення неплатоспроможного банку з ринку, наслідків цих обмежень і особливо в частині, що стосується реалізації конституційних прав суб'єктів правовідносин, зокрема права на оскарження в суді дій та рішень уповноважених суб'єктів банківських правовідносин.

Слід зазначити, щовідповідно до пункту 2 частини 1 статті 2 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» [22] виведення неплатоспроможного банку з ринку – це заходи, які здійснює Фонд стосовно банку, віднесеного до категорії неплатоспроможних, щодо виведення його з ринку одним із способів, визначених ст. 39 цього Закону. Частиною 2 статті 39 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» передбачено п'ять способів виведення неплатоспроможного банку з ринку, які були проаналізовані в попередньому розділі.

Виведення неплатоспроможного банку з ринку відбувається в межах двох, передбачених банківським законодавством процедур: запровадження тимчасової адміністрації внаслідок віднесення банку до категорії неплатоспроможних або ліквідації неплатоспроможного банку. Пунктом 16

частини 1 статті 2 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» [22] надано визначення тимчасової адміністрації як: «процедури виведення банку з ринку, що запроваджується Фондом стосовно неплатоспроможного банку в порядку, встановленому цим Законом» [22]. Таке визначення є загальним, описовим та відсилочним і не розкриває змісту цього поняття як і законодавчі визначення понять тимчасової адміністрації та ліквідації неплатоспроможного банку. Провівши ґрунтовне дослідження теоретико-правових та прикладних засад процедури тимчасової адміністрації та ліквідації неплатоспроможного банку, Ю. Г. Собчук характеризує правовий режим тимчасової адміністрації як «обмеженого у просторі і часі особливого порядку діяльності неплатоспроможного банку, що запроваджується Національним банком України та здійснюється Фондом гарантування вкладів фізичних осіб з метою виведення неплатоспроможного банку з ринку» [34, с. 171].

При цьому, як зазначає Чернадчук В. Д. «запровадження тимчасової адміністрації або ліквідація неплатоспроможного банку передбачає настання певних, визначених законом правових наслідків» [25, с. 76], які характеризують її правовий режим і проявляються в обмеженнях правосуб'єктності банку. Такі обмеження, передбачені ст. 36, 46 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб», уявляються певною мірою виправданими, оскільки вони зумовлені основним завданням процедури тимчасової адміністрації або ліквідації неплатоспроможного банку та нейтралізацією можливих спроб такого банку здійснювати дії, які б погіршували й без того його негативний фінансовий стан. Однак, при цьому на практиці виникають питання реалізації права на звернення до суду в межах запроваджених обмежень

Необхідно підкреслити, що відповідно до ст. 36 Закону, з дня призначення уповноваженої особи Фонду призупиняються всі повноваження органів управління банку (загальних зборів, спостережної ради і правління (ради директорів) та органів контролю (ревізійної комісії та внутрішнього

аудиту), які набуває уповноважена особа Фонду з дня початку тимчасової адміністрації і до її припинення або з дня початку процедури ліквідації банку. На період тимчасової адміністрації усі структурні підрозділи, органи та посадові особи банку підпорядковуються у своїй діяльності уповноваженій особі Фонду і діють у визначених нею межах та порядку. А у випадку ліквідації неплатоспроможного банку його керівники звільняються відповідно до п. 1 ч. 2 ст. 46 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб»[22].

В той же час, відповідно до ст. 79 Закону України «Про банки і банківську діяльність»[18] передбачено, що банк або інші особи, які охоплюються наглядовою діяльністю НБУ, мають право оскаржити в суді в установленому порядку рішення, дії або бездіяльність НБУ чи його посадових осіб. У зв'язку із цим постає питання щодо визначення суб'єкта оскарження у судовому порядку дій та рішень НБУ та Фонду, зокрема щодо визнання незаконними їх рішень.

Разом з тим, ч. 1 ст. 74 Закону України «Про Національний банк України»[21] рішення НБУ та його службовців можуть бути оскаржені до суду виключно з метою встановлення законності таких рішень. При цьому передбачено, що оскарження рішення, акта або дії НБУ не зупиняє їх виконання. Крім того ч. 3 зазначеної вище статті, встановлено, що забезпечення позову шляхом зупинення рішень, актів Національного банку України, а також встановлення для НБУ заборони або обов'язку вчиняти певні дії не допускається. Тому постає й друге питання: оскільки не допускається забезпечення такого позову і, відповідно, не можуть бути застосовані заходи його забезпечення, то як бути у випадку, коли таке рішення або акт будуть визнані незаконними й скасованими. З одного боку, таке заперечення забезпечення позову є виправданим, оскільки унеможлиблює затягнення процедури тимчасової адміністрації або ліквідації банку, а з іншого - постає проблема відновлення стану банку і, відповідно, банківської діяльності у випадку скасування рішення НБУ.

Відповідно до ч. 3 ст. 55 Закону України „Про Національний банк України” [21] НБУ здійснює постійний нагляд за дотриманням банками, їх підрозділами, афілійованими та спорідненими особами банків на території України та за кордоном, банківськими групами, представництвами та філіями іноземних банків в Україні, а також іншими юридичними та фізичними особами банківського законодавства, нормативно-правових актів Національного банку і економічних нормативів. Відповідно до ч. 2 ст. 72 Закону України «Про банки і банківську діяльність» [18], до осіб, які можуть бути об’єктом перевірки НБУ, належать також власники істотної участі у банку та учасники банківських груп. При цьому, стаття 2 Закону «Про банки і банківську діяльність» визначає, що істотна участь – це пряме та/або опосередковане володіння однією особою самостійно чи спільно з іншими особами 10 і більше відсотками статутного капіталу та/або права голосу акцій, паїв юридичної особи або незалежна від формального володіння можливість значного впливу на управління чи діяльність юридичної особи. Взагалі, торкаючись питання участі у банку, на нашу думку, потрібно визнати, що така істотна участь може бути безпосередньою (прямою) або опосередкованою (непрямою). Особа визнається власником опосередкованої істотної участі незалежно від того, чи здійснює така особа контроль прямого власника участі в юридичній особі або контроль будь-якої іншої особи в ланцюгу володіння корпоративними правами такої юридичної особи[18].

Аналіз норм банківського законодавства дає підстави говорити про наступне. Відповідно до спеціального закону (Закону України «Про банки і банківську діяльність») до суб’єктів оскарження рішень та дій НБУ крім банків віднесено й «інші особи, які охоплюються наглядовою діяльністю Національного банку України». При цьому норма сформульована у загальному вигляді як наділення правом оскарження таких суб’єктів без конкретизації предмету оскарження. На нашу думку, під іншими особами, які охоплюються наглядовою діяльністю потрібно розуміти будь-яку особу, яка може бути об’єктом перевірки Національного банку України. Коло таких осіб

визначено банківським законодавством, зокрема до них віднесено власників істотної участі і, в тому числі, опосередкованої участі, якими можуть бути як фізичні, так і юридичні особи. Однак, визнання об'єктами перевірки виключно власників істотної участі не охоплює й інших осіб. Разом з тим, в процесі перевірки дотримання вимог банківського законодавства такими особами можуть бути фізичні та юридичні особи, які є власниками банківських, в тому числі - валютних, рахунків, в тому числі й державні службовці та інші особи. В процесі здійснення перевірки банку (загальна перевірка, що розуміється як ціле) під неї можуть підпадати стан та рух грошових коштів на окремих рахунках (елементарна перевірка, що розуміється як частина цілого, його елемент). Внаслідок узагальнення елементарних сукупностей приймається рішення про ціле (дотримання вимог банківського законодавства та економічних нормативів).

Таким чином, ми виходимо на поняття загального об'єкта перевірки, що являє собою сукупність елементарних об'єктів такої перевірки, а отже ці, так звані «елементарні об'єкти» позбавляються права на оскарження. Крім того введення режиму обмежень внаслідок запровадження тимчасової адміністрації або початку процедури ліквідації банку зачіпає законні права та інтереси чисельності «добросовісних індивідуалізованих елементарних» суб'єктів, які не здійснювали порушень банківського законодавства, а зазнають несприятливих наслідків майнового, фінансового, організаційного та іншого характеру внаслідок здійснення порушення іншою особою. Ця категорія осіб також позбавлена права на оскарження рішення чи акту НБУ внаслідок невизнання їх права на оскарження.

Крім того, відповідно до ст. 73 Закону України «Про банки і банківську діяльність» визначено: «у разі порушення банками або іншими особами, які можуть бути об'єктом перевірки НБУ відповідно до цього закону, банківського законодавства, законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового

знищення, нормативно-правових актів НБУ, його вимог, встановлених відповідно до ст. 66 зазначеного закону, або здійснення ризикової діяльності, яка загрожує інтересам вкладників чи інших кредиторів банку, застосування іноземними державами або міждержавними об'єднаннями або міжнародними організаціями санкцій до банків чи власників істотної участі у банках, що становлять загрозу інтересам вкладників чи інших кредиторів банку та/або стабільності банківської системи, НБУ адекватно вчиненому порушенню або рівню такої загрози має право застосувати заходи впливу, до яких належать, зокрема, віднесення банку до категорії неплатоспроможних або відкликання банківської ліцензії та ліквідація банку» [18].

Частиною 2 статті 76 Закону України «Про банки і банківську діяльність» передбачено, що «Національний банк України не пізніше дня, наступного за днем прийняття рішення про віднесення банку до категорії неплатоспроможних, повідомляє про це рішення Фонд гарантування вкладів фізичних осіб для вжиття ним заходів, передбачених Законом України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб»[1]. Фонд, відповідно до ч. 1 ст. 34 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» розпочинає процедуру виведення неплатоспроможного банку з ринку не пізніше наступного робочого дня після офіційного отримання рішення Національного банку України про віднесення банку до категорії неплатоспроможних»[18].

Статтею 77 Закону України «Про банки і банківську діяльність» встановлено, що «НБУ не пізніше дня, наступного за днем прийняття рішення про відкликання банківської ліцензії та ліквідацію банку, повідомляє про це банк та надсилає рішення до Фонду»[18]. Фонд гарантування вкладів фізичних осіб у день отримання рішення НБУ про ліквідацію банку набуває прав ліквідатора банку та розпочинає процедуру його ліквідації відповідно до Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб»[22]. А відповідно до ч. 4 ст. 44 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» Фонд розпочинає процедуру ліквідації банку не пізніше

наступного робочого дня після офіційного отримання рішення НБУ про відкликання банківської ліцензії та ліквідацію банку, крім випадку, коли ліквідація здійснюється за ініціативою власників банку. З дня початку процедури ліквідації банку, як передбачено ч. 2 ст. 46 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб»[22], припиняються всі повноваження органів управління банку (загальних зборів, спостережної ради і правління (ради директорів) та органів контролю (ревізійної комісії та внутрішнього аудиту).

Відповідно до ст. 47 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб»[22] уповноважена особа Фонду (кілька уповноважених осіб Фонду) визначається виконавчою дирекцією Фонду. До неї застосовуються правила та вимоги, визначені ст. 35 зазначеного закону, тобто тимчасовим адміністратором неплатоспроможного банку та ліквідатором банку (крім ліквідації банку за рішенням власників) є Фонд. Фонд може делегувати рішенням виконавчої дирекції Фонду частину або всі свої повноваження як тимчасового адміністратора або ліквідатора уповноваженій особі (уповноваженим особам) Фонду. Повноваження уповноваженої особи Фонду визначені ст. 37 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб», відповідно до ч. 2 якої, Фонд безпосередньо або уповноважена особа Фонду у разі делегування їй повноважень має право вчиняти будь-які дії та приймати рішення, що належали до повноважень органів управління і органів контролю банку.

Таким чином, після прийняття рішення про віднесення банку до категорії неплатоспроможних або відкликання банківської ліцензії та ліквідації банку НБУ не пізніше наступного дня Фонд приймає рішення і призначає уповноважену особу, якою є працівник Фонду, який від імені Фонду та в межах повноважень, передбачених Законом України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» [22] та/або делегованих Фондом, виконує дії із забезпечення виведення банку з ринку під час здійснення тимчасової адміністрації неплатоспроможного банку та/або

ліквідації банку. Отже, виходячи із буквального розуміння норм закону, право на оскарження дій та рішень НБУ набуває Фонд або його уповноважена особа. Що у свою чергу означає відсутність взагалі суб'єкта оскарження рішення НБУ про застосування таких заходів впливу як віднесення банку до категорії неплатоспроможних або відкликання банківської ліцензії та ліквідацію банку.

Необхідно зазначити, що відповідно до статті 1 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» чітко визначена мета функціонування системи гарантування вкладів, яка визначена як: «захист прав і законних інтересів вкладників банків, зміцнення довіри до банківської системи України, стимулювання залучення коштів у банківську систему України, забезпечення ефективної процедури виведення неплатоспроможних банків з ринку та ліквідації банків» [22].

З огляду на зазначене вище, досягнути зазначену мету, можливо лише за умови ефективної співпраці між всіма суб'єктами банківської системи.

При цьому, основну увагу необхідно приділити, характеристиці співпраці між Фондом гарантування вкладів фізичних осіб в Україні (далі — ФГВФО) та Національним банком України (далі — НБУ) щодо належного ступеня забезпечення стабільності банківської системи, а також правовідносин, які виникають внаслідок такої співпраці.

Такі правовідносини мають двоякі характер, з одного боку вони виникають як похідна виконання безпосередніх своїх функцій регуляторами щодо забезпечення прав вкладників, з іншого обидва ці органи наділені повноваженнями щодо виведення неплатоспроможних банків з ринку.

Таким чином, перші правовідносини носять суто охоронний характер, а другі регулятивний та охоронний відповідно.

Отже, з огляду на зазначене вище можна стверджувати, що правовідносини неплатоспроможності банків – це правовідносини, що регулюються нормами чинного законодавства, які формуються між Національним банком України, Фондом гарантування вкладів фізичних осіб

та неплатоспроможним банком щодо його ліквідації в рамках проведення процедури виведення неплатоспроможного банку з ринку та/або введення, здійснення та припинення тимчасової адміністрації, з метою його оздоровлення[26, с. 22].

Як зазначалося у попередньому розділі статтею 76 Закону України «Про банки та банківську діяльність» встановлено обов'язок Національного банку України прийняти рішення про віднесення банку до категорії неплатоспроможних у разі настання хоча б однієї з підстав: діяльність банку суперечить вимогам чинного законодавства; зменшення розміру регулятивного капіталу або відповідних нормативів від мінімального рівня; невиконання протягом визначеного терміну своїх зобов'язань перед вкладниками; виявлення фактів проведення махінацій з операціями щодо збільшення зобов'язань перед фізичними особами; не виконання проблемними банками вимог регуляторів щодо усунення порушень чинних нормативно-правових актів протягом визначеного строку.

В разі виявлення однієї з зазначених вище підстав Національний банк України не пізніше дня, наступного за днем прийняття рішення про віднесення банку до категорії неплатоспроможних, повідомляє про це рішення Фонд гарантування вкладів фізичних осіб для вжиття ним заходів, передбачених Законом України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» [22].

Таким чином, ключовим юридичним фактом віднесення банку до категорії неплатоспроможних є рішення Національного банку України. Тобто прийняття такого рішення є першим кроком щодо проведення процедури банкрутства та визнання банку неплатоспроможним, а також саме з цього моменту ФГВФО вступає в ці правовідносини та відбувається передача повноважень від Нацбанку до Фонду щодо здійснення функції банківського нагляду.

Крім того стаття 34 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» (далі — Закон) визначає, що Фонд розпочинає процедуру

виведення неплатоспроможного банку з ринку не пізніше наступного робочого дня після офіційного отримання рішення Національного банку України про віднесення банку до категорії неплатоспроможних.

При цьому щоб належним чином виконати свої функції банківського нагляду Фонд відповідно до статті 37 Закону наділяється наступними повноваженнями:

1) вчиняти будь-які дії та приймати рішення, що належали до повноважень органів управління і органів контролю банку;

2) укладати від імені банку будь-які договори (вчиняти правочини), необхідні для забезпечення операційної діяльності банку, здійснення ним банківських та інших господарських операцій, з урахуванням вимог, встановлених цим Законом;

3) продовжувати, обмежувати або припиняти здійснення банком будь-яких операцій;

4) повідомляти сторони за договорами, зазначеними у частині другій статті 38 Закону, про нікчемність цих договорів та вчиняти дії щодо застосування наслідків нікчемності договорів;

5) заявляти від імені банку позови майнового та немайнового характеру до суду, у тому числі позови про винесення рішення, відповідно до якого боржник банку має надати інформацію про свої активи;

6) звертатися до правоохоронних органів із заявою про вчинення кримінального правопорушення в разі виявлення фактів шахрайства та інших протиправних дій працівників банку або інших осіб стосовно банку;

7) залучати до роботи у процесі здійснення тимчасової адміністрації за рахунок банку на підставі цивільно-правових договорів інших осіб (радників, аудиторів, юристів, оцінювачів та інших) у межах кошторису витрат, затвердженого виконавчою дирекцією Фонду. Такі договори можуть бути розірвані в односторонньому порядку у день повідомлення Фондом другої сторони про таке розірвання з наслідками, встановленими цивільним законодавством;

8) призначати проведення аудиторських перевірок та юридичних експертиз з питань діяльності банку за рахунок банку в межах кошторису витрат, затвердженого виконавчою дирекцією Фонду;

9) приймати на роботу, звільняти з роботи чи переводити на іншу посаду будь-кого з керівників чи працівників банку, переглядати їх службові обов'язки, змінювати розмір оплати їх праці з додержанням вимог законодавства України про працю;

10) зупиняти розподіл капіталу банку чи виплату дивідендів у будь-якій формі;

11) вчиняти дії, спрямовані на виконання плану врегулювання, відповідно до Закону та нормативно-правових актів Фонду [22].

Необхідно зазначити, що перехід функцій банківського нагляду від НБУ до ФГВФО не змінює основоположних принципів функціонування ані банківського сектору в цілому, ані системи гарантування вкладів в Україні, з іншого боку така передача функції дозволяє більш ефективно реагувати на зміни, які проходять в банківському секторі.

З огляду на таку взаємодію між цими двома органами виникає питання щодо їх правової природи, яку у свою чергу можна сміливо визнати координаційною, що пояснюється наступним.

Пунктом 8 статті 7 Закону України «Про Національний банк України» передбачено, що Національний Банк здійснює банківське регулювання та нагляд на індивідуальній та консолідованій основі. При цьому основною метою цього нагляду, відповідно до статті 55 Закону – є безпека та фінансова стабільність банківської системи, захист інтересів вкладників і кредиторів [21].

Крім того, у статті 61 Закону України «Про Національний банк України» зазначено, що НБУ здійснює державне регулювання діяльності банків у формах, визначених Законом України «Про банки і банківську діяльність», як безпосередньо, так і через створений ним орган банківського нагляду [21].

Необхідно зазначити, що банківський нагляд – це «система заходів щодо контролю та активних впорядкованих дій НБУ, спрямованих на забезпечення дотримання банками та іншими кредитно – фінансовими установами у процесі їх діяльності законодавства України та встановлених нормативів з метою забезпечення стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників» [26, с. 57].

З іншої сторони стаття 3 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» є як *lex specialis* по відношенню до загального правила здійснення функції банківського нагляду та наділяє ФГВФО спеціальними функціями, у сфері гарантування вкладів фізичних осіб та виведення неплатоспроможних банків з ринку і ліквідації банків у випадках, встановлених цим Законом.

Можна сміливо стверджувати, що завдяки такій конструкції в сфері банківського нагляду, розподілення функцій між НБУ та ФГВФО дозволяє зменшити монополізм Національного банку щодо управління українською банківською системою. Крім того сам Фонд є незалежним органом, який не підпорядковується НБУ, а здійснює самостійну поведінку відповідно до норм закону.

Отже, підсумовуючи все вище зазначене, можна стверджувати, що діяльність обох банківських органів націлена на реалізацію та захист публічних інтересів – в тому числі забезпеченню стабільного функціонування банківської системи України. В той же час, у кожного з них є свої цілі та завдання, які чітко визначені в законодавчих актах. Так, зокрема, основною функцією НБУ є забезпечення стабільності грошової одиниці України та підтримки цінової стабільності в нашій країні. Головною метою Фонду – є захист прав і законних інтересів вкладників банків, зміцнення довіри до банківської системи України, стимулювання залучення коштів у банківську систему України, забезпечення ефективної процедури виведення неплатоспроможних банків з ринку та ліквідації банків.

РОЗДІЛ 3.
УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ
НЕПЛАТОСПРОМОЖНОСТІ ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ В
ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ТА УКРАЇНСЬКОМУ БАНКІВСЬКОМУ
СЕКТОРІ

**3.1. Проблеми правового регулювання ліквідації
неплатоспроможного банку, на прикладі країн ЄС**

Фахівці в галузі банківського права, визначають ліквідацію банківської установи як припинення її ділових зв'язків та ведення операційної діяльності фінансової установи шляхом системного розміщення її активів після того, як вона була передана під управління як неплатоспроможний боржник. Відзначимо, що в цьому випадку використовують категорію «закриття банків» і зазначають, що згідно з передовими міжнародними концепціями існує два підходи їх закриття.

Перший, *економічний*, під яким слід розуміти перерву або припинення здійснення операцій банківської установи. Другий, *юридичний*, являє собою відкликання у фінансової установи ліцензії й припинення її як юридичної особи[43, с. 23-24].

Необхідно зазначити, що підходи до правового регулювання ліквідації банкрутства банків в нашій державі часто змінювалися. Так, закон України «Про банкрутство» від 1991 р., регулював ліквідацію банкрутів, включаючи й банківські установи, але не враховував достатньою мірою специфіку самої банківської справи, у зв'язку з чим з'явилася нагальна потреба у прийнятті окремого, спеціального законодавчого акта для врегулювання усіх питань, пов'язаних з питаннями неплатоспроможності банку[44, с. 85]. Таким чином на початку 2000-х років з'явився Закон України «Про банки і банківську

діяльність» та були внесені зміни в Цивільний кодекс України, який передбачив особливості ліквідації банків (ст. 110).

Дослідження практики виконання процедури ліквідації банківської установи відповідно до законодавства про банки, науковці дійшли висновку, що діяльність ліквідатора не в повній мірі врегульована нормами права та не містить конкретних механізмів виконання його функцій. Отже, під час ліквідації Національний банк України (далі, НБУ) та ліквідатори банківських установ були змушені вживати додаткових заходів щодо врегулювання відповідних питань та шукати інші способи їх виконання відповідно до ситуації.

Сьогодні в Україні процедура визнання банку неплатоспроможним базується на положення ст. 76 Закону «Про банки та банківську діяльність» та уточнюється в Законі «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб».

Як зазначалося нами вище, в економічному сенсі проблемна банківська установа може бути фактично не спроможна виконувати свої зобов'язання. Проте без прийняття спеціального правовстановлюючого акта – рішення НБУ про віднесення банку до категорії проблемного, а згодом неплатоспроможного – правовий режим неплатоспроможності постати не може [55].

В умовах глибокої економічної кризи, яка має негативний тиск на вітчизняну банківську систему, цілком доречним є впровадження в банківську діяльність України передових міжнародних стандартів (насамперед ЄС) та адаптувати чинне національне законодавство до їх вимог. Одним з основних нормативно-правових актів, які визначають втілення цих стандартів в ЄС є: Директива 2014/59/ЄС Європейського парламенту та Ради від 15 травня 2014 р. «Про основні положення щодо фінансового оздоровлення та виведення з ринку неплатоспроможних кредитних установ та інвестиційних фірм»[56]. Вона запроваджує процедуру відновлення проблемного банку та визнання його банкрутом із наступним виведенням з ринку лише в разі, коли фінансове оздоровлення втілити не вдалося.

Важливим з точки зору уніфікації нормативно-правових основ в різних сферах народного господарства також стало підписання Угоди між Україною та ЄС про асоціацію, яка замінює Угоду про партнерство та співробітництво між Європейськими співтовариствами і Україною та дає змогу перейти від партнерства і співробітництва до політичної асоціації та економічної інтеграції.

Так, сьогодні у сфері фінансових послуг передбачено впровадження цілої низки нормативно-правових актів ЄС, які предметно включають в себе виконання положень 40 Директив та 7 Регламентів. Ці акти достатньо ґрунтовно відображають напрями розвитку законодавства України у банківськомусекторі. Вони включають в себе не тільки оновлення у сфері протидії відмиванню коштів, впровадження принципів ефективного банківського нагляду Базельського комітету, але і призводять до правової регламентації обігу електронних грошей та діяльності інститутів спільного інвестування у цінні папери.

Загальноприйнятим в ЄС є підхід, який спрямований на захист прав і законних інтересів вкладників банківських установ та забезпечення ефективної процедури виведення неплатоспроможних банків з ринку та їх ліквідацію. Так, у 2012р. ЄС створено Європейський банківський союз (далі ЄБС), метою якого є забезпечення єдиного механізму нагляду, прийняття рішень у кризових ситуаціях та впровадження єдиної в ЄС системи гарантування вкладів.

Ще одним правовим документом з питань гармонізації вітчизняного законодавства у сфері банківської діяльності до вимог ЄС є Директива ЄС «Про систему гарантування депозитів» від 16 квітня 2014 р. № 2014/49/EU[57]. Згідно цієї Директиви впроваджуються принципи формування фінансових ресурсів на покриття виплат вкладникам чи власникам поточних рахунків, визначення кола суб'єктів із числа клієнтів банківської установи, яким гарантується повернення вкладів, закріплення процедури, етапів та часових рамок повернення коштів.

В національному банківському законодавстві основні принципи побудови системи гарантування вкладів під час виведення неплатоспроможних банків з ринку закладено у 1998 році з прийняттям Указу Президента України «Про заходи щодо захисту прав фізичних осіб - вкладників комерційних банків України» від 10 вересня 1998 року №996/98.

Сьогодні відбулося системне реформування законодавства України в цій сфері, наслідком якого, як зазначає український вчений Коструба А.В. є: «По перше, закріплення відповідальності пов'язаних осіб у випадку недостатності майна для розрахунків за вкладами фізичних осіб, які перевищують гарантовану суму, та перед іншими кредиторами банківських установ; по друге, поширення гарантії Фонду гарантування у тому числі фізичних осіб-підприємців; по третє, концентрацію всіх процедур з продажу активів банків, що ліквідуються, на рівні Фонду гарантування (розпочато роботу «консолідованого офісу», який управляє та реалізує активи); по четверте, скорочення строків початку виплат відшкодування коштів всім без виключення вкладникам за рахунок коштів Фонду гарантування до 20 робочих днів (для банківських установ, база даних про вкладників яких містить інформацію про більше ніж 500 000 рахунків, – 30 робочих днів) з дня початку процедури виведення неплатоспроможних банків з ринку»[61].

Водночас, необхідно зазначити, що національна система відшкодування вкладів потребує подальшої уніфікації до вимог Директиви ЄС «Про систему гарантування депозитів» від 16 квітня 2014 року № 2014/49/EU [57]. Передусім це стосується відмінностей в обсягах та рівнях покриття. Так відповідно до ст. 26 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» визначено, що вкладником, якому Фонд гарантує відшкодування коштів за його вкладом може бути фізична особа (фізична особа - підприємець).

В той же час, в Директиві ЄС вкладником банку, якому надаються відповідні гарантії відшкодування вартості вкладу також є юридичні особи,

окрім юридичних осіб публічного права, пенсійних фондів, інших кредитних організацій, інститутів спільного інвестування.

Зазначимо, що згідно зі статтею 6 Директиви ЄС сума максимального розміру відшкодування коштів за вкладами складає 100 000 євро. Водночас відповідно законопроекту № 5542-1, який було прийнято Верховною Радою 30.06.2021р. у першому читанні сума максимального розміру відшкодування на 2023 р. має бути встановлена на рівні 600 000 гривень, що не перевищує 19 000 євро. Крім того, зазначена вище Директива не передбачає жодних обмежень щодо умов та напрямів відшкодування, в той час, як у ст. 26 Закону закріплено, що Фонд не відшкодовує кошти:

- 1) передані банку в довірче управління;
- 2) за вкладом у розмірі менше 10 гривень;
- 3) за вкладом, підтвердженим ощадним (депозитним) сертифікатом на пред'явника;
- 4) розміщені на вклад у банку особою, яка є пов'язаною з банком особою або була такою особою протягом року до дня прийняття Національним банком України рішення про віднесення такого банку до категорії неплатоспроможних тощо[22].

Директивою ЄС «Про систему гарантування депозитів» від 16 квітня 2014 року №2014/49/EU встановлюється тільки можливість відтермінування виплати суми компенсації. Відмінності в термінах відшкодування. Статтею 8 директиви передбачено термін 7 днів, протягом якого проводиться виплата страхового відшкодування. Цей термін встановлюється з 01 січня 2024 року. При цьому, протягом перехідного періоду зазначений строк дорівнює 15 робочих днів до 31 грудня 2019 року, 10 робочих днів до 31 грудня 2023 року.

Необхідно зазначити, що регулятивні акти прийняті в рамках ЄС дозволяють сформувати конкретні тенденції концептуального розвитку системи гарантування вкладів, а саме:

- Домінування інституціалізованих (експліцитних) систем гарантування вкладів. Така система дозволяє державі допомогти вирішити проблемі питання щодо порятунку банків під час кризових ситуацій. Водночас така система потребує існування визначених фондів з яких буде надходити допомога. В той же час створення таких фондів потребують налагодження належної організаційної структури та забезпечення регулярних відрахувань із боку банків.

- Наповнення фондів страхування вкладів до настання кризи (ex ante). В цьому контексті необхідно відмітити, що компенсація вкладникам ex post передбачає компенсацію вкладникам збанкрутілих банків за рахунок фонду, який формується за рахунок платоспроможних банків. Сьогодні більшість країн ЄС використовують саме систему Ex ante, а деякі обидва методи.

- Усі кредитні установи повинні брати участь у фонді. В більшості країн ЄС страхуванням охоплені не тільки банки, а й інші кредитні установи, наприклад: кредитні спілки. Крім того можна зустріти більш широке коло фінансових установ, розширене за рахунок страхових та інших фінансових компаній.

- Міжнародне вирівнювання максимальної застрахованої суми вкладу на вищому рівні. Зросли граничні суми відшкодування вкладникам або взагалі з'явилися такі відшкодування. Однак у зв'язку з цим є і певні негативні наслідки: верхній рівень гарантованої суми менше співвідноситься з рівнем доходів на душу населення, а також в країнах з низьким рівнем доходів населення, збільшення такої граничної суми, може призвести до «моральних ризиків» для порівняно забезпечених верств населення.

- Страхування вкладів незалежно від валюти внеску. У більшості країн страхуванню підлягають вклади як у національній валюті, так і в вільно конвертованій валюті.

- Розширення переліку вкладників, депозити яких підлягають страхуванню. В ЄС діє принцип захисту вкладів всіх хто не може адекватно та самостійно оцінити ризики. Тому крім фізичних осіб такий захист

поширюється на малі та середні підприємства неприбуткові організації, а в деяких випадках навіть на всі підприємства, крім фінансових компаній, та на невеликі органи місцевої влади.

- Перехід до регулярних внесків установ-учасниць, залежних від рівня ризиків установи. На сьогодні такий підхід застосовується, наприклад, у країнах ЄС, Канаді, Гонконзі, Малайзії, Норвегії, Сінгапурі, Таїланді, Туреччині, США, Росії, Казахстані [62].

Таким чином, дослідження існуючих розбіжностей функціонування національної системи гарантування вкладів та Директив і Регламентів ЄС, зокрема Директив 2014/49/ЄС та 2014/59/ЄС дають можливість визначити наступні необхідні кроки щодо вдосконалення вітчизняної системи законодавства банківського сектору, а саме:

1. Зміна системи фінансування Фонду залежно від ризиків, які має кредитна установа. Сьогодні поки що система відрахувань не в повній мірі стимулює банки до адекватного прийняття на себе ризиків. При цьому вищі відрахування до Фонду банків, які здійснюють більш високу ризикову діяльність не виконує функції стримування їх від такої діяльності. Таким чином, під час вибору моделі для розрахунку диференційованих внесків варто орієнтуватися на запропоновану ЕВА формулу, яка застосовується в ЄС

2. Поетапне збільшення гарантованої суми вкладу. Цей пункт частково виконується. Тому що в 2021 році Верховною Радою України був прийнятий в першому читанні законопроект № 5542-1, який до 2023 збільшить суму відшкодування вкладів до 600 000 грн.

3. Удосконалення взаємодії між учасниками системи фінансової безпеки, передусім – обміну інформацією. Треба відзначити, що попри значний прогрес, сьогодні НБУ та ФГВФО ще не мають повного оперативного доступу до наглядової інформації один одного. Зокрема ФГВФО повинен більш оперативно отримувати інформацію щодо можливого виникнення проблемності банків на підставі стрес-тестування які проводить НБУ. Крім того рішення, що мають ключове значення для системи

гарантування та банківської в цілому мають обговорюватися в рамках більш широкого кола суб'єктів регуляторів, адже вони мають вплив на монетарну, фіскальну, мікро- та макропруденційну політику.

4. Розширення практичного набору механізмів примусової реструктуризації (виведення з ринку) банків. На сьогодні ліквідація та введення тимчасової адміністрації є єдиними методами виведення неплатоспроможних банків з ринку. В той же час, практика ЄС та інших міжнародних організації свідчить про те, що необхідно застосовувати й інші процедури, наприклад: шляхом продажу цілком чи у вигляді окремої частки бізнесу.

5. Підвищення ефективності реалізації активів неплатоспроможних банків. Ключовою перешкодою в цьому напрямку є недосконалість діючої правової системи, яка не витримує жодної критики, ані з точки зору тривалості процесів, ані з точки зору повернення вартості активів. Для поліпшення внутрішнього та суспільного контролю за якістю виконання цієї функції Фондом варто розширити звітність і запровадити бенчмаркінг.

6. Розширити повноваження Фонду: включення до підготовки механізмів врегулювання та планів врегулювання неплатоспроможності для успішно працюючих кредитних установ, як банків, так і небанківських учасників кредитного ринку, у разі набуття ними проблемності, та забезпечення виконання кредитною установою її ключових функцій під час застосування механізму врегулювання.

7. Розширити коло фінансових організації, які мають також стати учасниками системи гарантування вкладів за рахунок державного банку «Ощадбанку», а також у перспективі – кредитних спілок, й можливо інших мікрокредитних організацій.

8. Зміна принципів інвестування коштів системи гарантування вкладів у відповідності до стандартів ЄС: вільні кошти Фонду слід інвестувати не лише в ОВДП, але й у низькоризикові та достатньо диверсифіковані активи.

9. Скорочення строку початку виплат гарантованого розміру відшкодування за вкладом до 7 робочих днів[62; 63, с. 89].

Виконання цих рекомендацій окреслить виразну перспективу подальшого розвитку системи гарантування вкладів щодо пристосуванню та уніфікації чинного законодавства до європейських норм, збільшить стійкість до шоків та сприятиме більшому внеску в збереження фінансової стабільності.

3.2. Кримінально-правовий аспект фінансової неплатоспроможності банків

Одним із важливих елементів національної економіки є стабільність банківської системи, яка здійснює вплив на життєдіяльність суспільства в цілому, забезпечуючи обіг грошового капіталу та регулюючи розрахунковий та платіжний механізм в державі.

На сьогоднішній день Кримінальний кодекс України в VII розділі Особливої частини передбачає настання кримінальної відповідальності за приховування стійкої фінансової неспроможності ст. 220 КК, який відноситься до групи злочинів пов'язаних із банкрутством.

Досліджуючи вищезазначений склад злочину, з'ясуємо чи можливо в рамках даної статті застосувати не лише Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» від 14.05.1992 р., а ще й Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 р. в частині неплатоспроможності банків.

Відносини неплатоспроможності (банкрутства) в українському законодавстві регулюються трьома законами, Законом України «Кодекс України з процедур банкрутства», Законом України «Про банки і банківську діяльність», а також Законом України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб». Отже, законодавець вводить загальну та спеціальну неплатоспроможність (банкрутство). В Законі України «Про банки і

банківську діяльність» в статті 88 міститься правова норма, згідно з якою при розгляді судом справи про визнання банку неплатоспроможним, законодавство України про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом застосовується в частині, що не суперечить нормам Закону України «Про банки і банківську діяльність» [18].

Як зазначалося в попередніх розділах критерії банкрутства банків визначені рядом нормативно-правових документів, а саме: Законом України «Про банки і банківську діяльність», Положенням про застосування Національним банком України заходів впливу (Затверджене Постановою Правління НБУ від 17.08.2012 р. № 343) та Інструкцією про порядок регулювання діяльності банків в Україні (затверджена Постановою Правління НБУ від 28.08.2001 р. № 368).

Спробуємо дослідити та порівняти загальні норми неплатоспроможності суб'єктів господарювання та спеціальні норми неплатоспроможності банків, тому що неплатоспроможність банків не збігається з загальним поняттям неплатоспроможності (банкрутства) інших учасників господарської діяльності.

Відповідно до статті 1 Закону України «Кодекс України з процедур банкрутства» зазначено, що неплатоспроможність – неспроможність боржника виконати після настання встановленого строку грошові зобов'язання перед кредиторами не інакше, як через відновлення його платоспроможності.

В той же час Закон України «Про банки і банківську діяльність» не дає визначення неплатоспроможності банку. Однак у статті 76 Закону, визначає підстави прийняття Національним Банком України рішення про віднесення банку до категорії неплатоспроможних у разі наявності підстав передбачених цим законом [18].

Аналіз чинного законодавства в сфері банківської діяльності дозволяє визначити критерії неплатоспроможності банків з подальшим

співвідношенням із загальною неплатоспроможністю суб'єктів господарювання.

Однією із суттєвіших ознак неплатоспроможності банків є неспроможність в повному розмірі виконати законні вимоги кредиторів через відсутність коштів або зменшення регулятивного капіталу банку, що призвело до зменшення показника адекватності розміру регулятивного капіталу банку до однієї третини нормативного значення.

Нормативне значення показника адекватності регулятивного капіталу банку встановлюється Інструкцією про порядок регулювання діяльності банків в Україні.

Необхідно відмітити, що один із базових показників діяльності банків є регулятивний капітал, основним призначенням якого, відповідно до п 1.1 Глави 1 Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні – це «покриття негативних наслідків різноманітних ризиків, які банки беруть на себе в процесі своєї діяльності та забезпечення захисту вкладів, фінансової стійкості й стабільності діяльності банків»[67]. При цьому, як зазначають науковці, «ризики в банківській діяльності впливають із специфіки банківських операцій, що здійснюються в умовах ринкових відносин та означають імовірність одержання доходів, менших від очікуваних, зниження вартості активів. Підвищені банківські ризики призводять до значних фінансових утрат і, як наслідок, до банкрутства банків. Тому банки зобов'язані постійно оцінювати якість усіх своїх активів і позабалансових зобов'язань (здійснювати їх класифікацію, визначати сумнівні та безнадійні щодо погашення); проводити відповідні коригування їх вартості шляхом формування резервів на покриття очікуваних (можливих) збитків за зобов'язаннями контрагентів» [3, с. 10].

Регулятивний капітал банку складається з основного (перший рівень) капіталу та додаткового (другий рівень) капіталу. Основний капітал має бути незмінним і таким, що не підлягає передаванню та перерозподілу, крім того він має повністю покривати поточні збитки, з іншої сторони до додаткового

капіталу встановлюються менш жорсткі умови він не має постійного характеру та його розміри можуть підлягати зміні [25, с. 76].

Національним банком України було проведено реформування нормативу мінімального розміру регулятивного капіталу, якого всі банки зобов'язані дотримуватися. Національний банк відмовився від змінності мінімального розміру регулятивного капіталу, та встановив мінімальний розмір регулятивного капіталу у сталій формі, а саме у розмірі 120 млн. гривень [1, п. 2.1]. Хоча запровадження сталої форми мінімального розміру регулятивного капіталу банку, на мою думку, не є вдалим, оскільки сталій мінімальний розмір регулятивного капіталу банку виключає будь-яку диференціацію для банків.

Для того, щоб визначити поняття своєчасності задоволення вимог кредиторів, необхідно звернутися до п. 3. ст. 75 Закону України «Про банки і банківську діяльність», в якій йдеться, якщо банк протягом 5 робочих днів не виконує 10 і більше відсотків своїх прострочених зобов'язань, виникає загроза платоспроможності банку, і Національний банк України має право призначити тимчасову адміністрацію.

Отже, враховуючи вищевикладене, можна виокремити спеціальні ознаки неплатоспроможності банків, а саме:

- неспроможність банку своєчасно виконати законні вимоги кредиторів. Термін прострочених зобов'язань складає п'ять робочих днів, та 10 і більше відсотків прострочених зобов'язань.
- неспроможність банку в повному обсязі виконати законні вимоги кредиторів;
- відсутність коштів або зменшення розміру капіталу банку до суми, що становить менше однієї третини мінімального розміру регулятивного капіталу банку.

Дослідивши спеціальні вимоги до визначення неплатоспроможності банків, можна порівняти з вимогами, що ставляться до суб'єктів

господарювання у відповідності до Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», і так це:

- неспроможність суб'єкта господарювання визначається строком невиконання зобов'язань, а саме закінчення тримісячного терміну з дня, встановленого для погашення боржником безспірних вимог кредиторів;
- безспірними вимогами кредиторів, які складають триста мінімальних заробітних плат.

Отже, в загальному визначенні неплатоспроможності встановлено чіткий часовий термін невиконання зобов'язання, а також розмір вимог кредиторів, який встановлений не в сталих грошових формах, а в соціальних стандартах, а саме в мінімальному розмірі заробітної плати.

Проаналізувавши відмінність «загальної неплатоспроможності» суб'єкта господарювання зі «спеціальною неплатоспроможністю банків», можна з впевненістю констатувати, що законодавчо визначено поняття неплатоспроможності банків, а отже є можливість загрози протиправних дій керівника банку щодо приховування стану неплатоспроможності банку від його кредиторів, зовнішніх аудиторів, Національного Банку України.

На основі вищевикладеного, спробуємо проаналізувати деякі ознаки складу злочину передбаченого ст. 220 КК та визначимо, який саме закон про неплатоспроможність (банкрутство) був покладений в основу конструювання диспозиції статті приховування стійкої фінансової неспроможності.

Об'єктом приховування стійкої фінансової неспроможності (ст. 220 КК) та злочинів, передбачених ст. ст. 219-221 КК, є «встановлений законодавством порядок здійснення господарської діяльності у частині забезпечення інтересів громадян, юридичних осіб та держави від ризиків, пов'язаних з неплатоспроможністю (стійкою фінансовою неспроможністю) суб'єктів господарської діяльності, яке юридично фіксується під час розгляду справ про банкрутство такого суб'єкта» [73; с. 785]. Відповідно до вищевикладеного постає питання: чи можна ототожнювати господарську та банківську діяльність?

Законом України «Про банки і банківську діяльність» встановлено, що банківська діяльність – це залучення у вклади грошових коштів фізичних і юридичних осіб та розміщення зазначених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик, відкриття і ведення банківських рахунків фізичних та юридичних осіб (ст. 2 Закону України «Про банки і банківську діяльність»), А ст. 1 Закону України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» визначає господарську діяльність як будь-яку діяльність, у тому числі підприємницьку, юридичних, а також фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності, яка пов'язана з виробництвом (виготовленням) продукції, торгівлею, наданням послуг, виконанням робіт. Із вищенаведених визначень можна зрозуміти, що господарська і банківська діяльність не тотожні один одному, і є різними видами діяльності.

Група злочинів, які пов'язані із банкрутством в своїх диспозиціях вказують на фінансову неспроможність, на фіктивне банкрутство, доведення до банкрутства, незаконних діях у разі банкрутства виключно опираючись на положення Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», нівелюючи при цьому положення іншого Закону України «Про банки і банківську діяльність», який містить визначення неплатоспроможності банків, яке суттєво відрізняється від загального визначення неплатоспроможності.

На сьогоднішній день право неплатоспроможності банків не збігається з правом неплатоспроможності суб'єктів господарювання, яке охоплює відносини за участю інших учасників господарсько-правових відносин. Своєрідність суспільних відносин, що регулюються зазначеними нормами об'єктивно потребують кримінально-правового закріплення.

Вважаю, що в розділі VII Кримінального кодексу України 2001 року повинні бути внесені зміни стосовно запровадження кримінальної відповідальності за приховування фінансової неспроможності банками.

Можна запропонувати два підходи для запровадження змін до ст. 220 КК України щодо кримінальної відповідальності за приховування неспроможності банків[73].

Перший підхід, базується на тому, що оскільки існують два закони (Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» та Закон України «Про банки і банківську діяльність»), які регулюють відносини неплатоспроможності, необхідно залишити ст. 220 КК без істотних змін, та запровадити нову ст. 220-1 КК України, яка б регулювала відносини неплатоспроможності банків. Однак, даний підхід не досить дієвий через те, що штучне розширення Кримінальний кодексу, новими статтями, може призвести до того, що механізм притягнення до кримінальної відповідальності керівників банківських установ може не запрацювати, а отже ст. 220-1 КК Приховування неплатоспроможності банками так і залишиться виключно теоретичним закріпленням кримінальної відповідальності.

Другий підхід, на мою думку, є більш прийнятним та таким, що може відповідати дійсності. Суть даного підходу зводиться до того, що ст. 220 КК України, об'єднає загальні та спеціальні питання неплатоспроможності. Шляхи об'єднання загальних та спеціальних ознак неплатоспроможності можуть бути побудовані за принципом конструювання ст. 202 КК: перші дві частини статті будуть регулювати питання загальної неплатоспроможності суб'єктів господарювання, останні дві частини статті будуть регулювати спеціальні питання неплатоспроможності банків. І таким чином в остаточному вигляді ст. 220 КК буде складатися із чотирьох частин.

Враховуючи вищевикладене, кримінально-правове закріплення приховування фінансової неспроможності банками дозволить захистити права та свободи громадян у сфері банківських відносин та в той же час зможе повернути довіру громадян до банківської системи

3.3. Рекомендації щодо вдосконалення законодавства про неплатоспроможність банків

У сучасних умовах розвитку банківської діяльності та адаптації банківського законодавства до європейського постає проблема подальшого вдосконалення банківського законодавства, його систематизації та оптимізації. Разом із тим в умовах економічної нестабільності та періодичних економічних криз постає й інша проблема - забезпечення стабільності банківської системи та банківської діяльності. Таке забезпечення стабільності має передбачати також забезпечення прав вкладників та інших кредиторів банку у разі визнання його неплатоспроможним. В останньому разі регулятивні банківські правовідносини трансформуються у правовідносини неплатоспроможності банків, де істотно змінюється правовий статус суб'єктів банківських відносин внаслідок застосування спеціального режиму діяльності неплатоспроможності банку, що передбачає його виведення з ринку.

До актуальних і проблемних питань суб'єктів правовідносин, зокрема галузевих, неодноразово зверталися у своїх працях науковці з теорії держави та права і галузевих юридичних наук. Однак, незважаючи на це, зазначені питання досі потребують подальших як загальнотеоретичних, так і галузевих досліджень, оскільки суб'єкти правовідносин є первинним, або основним, елементом правовідносин. Натомість питання суб'єктного складу правовідносин неплатоспроможності банків розглядалися та досліджувалися лише в окремих працях. У зазначених працях розглянуто питання не лише особливостей суб'єктного складу, а низка інших, похідних або пов'язаних із ними питань, зокрема щодо визначень понять. Визначення понять «суб'єкт права неплатоспроможності», «суб'єкт правовідносин неплатоспроможності банків», «учасник правовідносин неплатоспроможності банків» є важливими з погляду розкриття інших проблемних питань теорії і практики правовідносин неплатоспроможності банків. Зазначені поняття мають різний

зміст, хоча багато в чому співпадають. Недостатня висвітленість у фінансово-правовій літературі спеціальних наукових підходів щодо виявлення сутності суб'єктів указаних правовідносин потребує не лише уточнень визначення поняття зазначеної категорії, а і дослідження різних аспектів її прояву.

Як було визначено в попередніх розділах правовідносини неплатоспроможності банків – «це врегульовані нормами права відносини, які виникають між Національним банком України, Фондом гарантування вкладів фізичних осіб, неплатоспроможним банком та іншими суб'єктами права неплатоспроможності щодо введення, здійснення та припинення тимчасової адміністрації, тобто із приводу організації виведення неплатоспроможного банку з ринку із застосуванням встановлених законодавством способів у межах здійснення процедури тимчасової адміністрації або його ліквідації внаслідок визнання неплатоспроможним» [25, с. 22].

Наявність різних загальнотеоретичних підходів щодо визначення поняття «суб'єкт правовідносин» вплинула на галузеві юридичні науки, зокрема фінансово-правову. Такий стан створює певні складності у застосуванні не лише цього поняття, а і суміжних із ним, які інколи застосовуються як синоніми. Їх відмежування уточненням наявних визначень дозволить розв'язати завдання досягнення термінологічної єдності. Однак це ще не означає вирішення такого завдання, оскільки йдеться про систему понять і співвідношення елементів цієї системи. Точне визначення змісту кожного із взаємозалежних понять необхідне не лише для стрункості теоретичних побудов, а і для правотворчої та правозастосовної діяльності. Свого часу, аналізуючи різноманіття поглядів щодо співвідношення понять, Р.И. Халфіна справедливо звертала увагу на те, що назріла потреба їх приведення до певної системи [53, с. 116-118], що не втратило актуальності і в сучасних умовах.

У теорії права є два підходи щодо співвідношення понять «суб'єкт права» та «суб'єкт правовідносин». Згідно з першим ці поняття вважаються

рівнозначними, тотожними, однопорядковими поняттями, а прибічники іншого підходу звертають увагу на необхідність їх розмежування. Найбільший рівень абстрактності з перерахованих категорій, як справедливо стверджує О.І. Харитонова, безумовно, має поняття «суб'єкт права». При цьому «право» трактується як частина цивілізації, об'єктивна категорія, яка охоплює всю сукупність загальнообов'язкових норм і правил поведінки, що існують у певному суспільстві, тобто виступає як категорія об'єктивна, що дає підстави зробити уточнення - «суб'єкт об'єктивного права». У такому трактуванні суб'єкти права виступають як особи, що мають правосуб'єктність. Таким чином, логічним буде висновок, що «суб'єкт об'єктивного права має потенційну здатність вступати у правовідносини, для чого він наділяється об'єктивним правом, відповідною здатністю, яку іноді іменують «правоздатністю», але яка точніше, мабуть, може бути охарактеризована за допомогою більш широкої категорії - «правосуб'єктність» [54, с. 92].

Оскільки суб'єктами правовідносин можуть бути тільки особи, які наділені правосуб'єктністю, то поняття «суб'єкт права» та «особа, наділена правосуб'єктністю», загалом збігаються. Щоб стати суб'єктом правовідносин, така особа має пройти два етапи наділення юридичними якостями. По-перше, бути суб'єктом права неплатоспроможності як потенційним суб'єктом правовідносин неплатоспроможності банків через таке наділення. По-друге, набути додаткових якостей юридичного характеру в конкретній юридично значущій ситуації - здатності реалізовувати суб'єктивні права та обов'язки, що власне і визначає правові зв'язки та взаємодію між суб'єктами.

Суб'єктами правовідносин неплатоспроможності банків є індивідуалізовані або конкретні суб'єкти права неплатоспроможності, які реалізують відповідну правосуб'єктність у правовідносинах, виступаючи «реалізаторами» повноважень. Незважаючи на наявність спільних рис і зв'язків між суб'єктом права неплатоспроможності та суб'єктом

правовідносин неплатоспроможності банків, їх не можна вважати рівнозначними.

Суб'єкт права неплатоспроможності, наділений правовою можливістю вступати у правовідносини неплатоспроможності банків, перетворює таку можливість, реалізуючи правосуб'єктність, у правову дійсність і набуває нової якості - суб'єкта правовідносин. Правова можливість (правосуб'єктність) органічно та нерозривно поєднана із правовою реальністю (правовідносинами), будучи її «продуктом» і наслідком розвитку. Правова можливість характеризує стан правової реальності - правовідносин неплатоспроможності банків у їх розвитку і є проміжною ланкою між наявною реальністю (правовідносинами) та її майбутнім станом. Правосуб'єктність як абстрактна правова можливість має певну ймовірність реалізації і за наявності умов перетворюється у цю реальність внаслідок реалізації її суб'єктами. З іншого боку, абстрактна правова можливість за відсутності умов може зникнути, але водночас за наявності відповідних передумов (правових норм) і підстав її реалізації (юридичних фактів) перетворюється у правову реальність. Розвиток правовідносин перетворює абстрактну правову можливість (правосуб'єктність) у конкретну правову реальність (правовідносини), що змінює її, внаслідок чого суб'єкт права неплатоспроможності банків трансформується в суб'єкт правовідносин неплатоспроможності банків, одночасно залишаючись суб'єктом права.

У більшості наукових праць, де тією чи іншою мірою досліджуються суб'єкти правовідносин, поняття «суб'єкт правовідносин» та «учасник правовідносин», як правило, вважаються тотожними, але вони, будучи багато в чому подібними, все ж таки потребують розмежування. Учасником правовідносин неплатоспроможності банків є конкретна особа, яка безпосередньо своїми діями реалізує власні повноваження, вступаючи у правовий зв'язок з іншими особами від імені державного органу (установи) чи юридичної особи-суб'єкта приватного права або від власного імені.

Фонд гарантування вкладів фізичних осіб є юридичною особою публічного права, установою, що виконує спеціальні функції у сфері гарантування вкладів фізичних осіб та виведення неплатоспроможних банків із ринку і ліквідації банків. Повноваження Фонду щодо виведення неплатоспроможного банку з ринку визначені ч. 5 ст. 12 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» [22], який, зокрема, визначає умови та порядок здійснення виведення неплатоспроможних банків із ринку та ліквідації банків, делегує і відкликає всі або частину своїх повноважень уповноваженій особі (кільком уповноваженим особам) Фонду в обсягах, визначеним указаним Законом.

Відповідно до ч. 3 ст. 34 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» усі або частина повноважень Фонду, визначені Законом, можуть бути делеговані одній або кільком уповноваженим особам Фонду. У разі делегування повноважень кільком уповноваженим особам Фонд зазначає обсяг повноважень кожної з них, однак здійснення повноважень органів управління банку може бути делеговано тільки одній уповноваженій особі. Відповідно до п. 17 ч. 1 ст. 2 зазначеного Закону уповноважена особа Фонду - це працівник Фонду, який від імені Фонду та в межах повноважень, передбачених Законом та/або делегованих Фондом, виконує дії із забезпечення виведення банку з ринку під час здійснення тимчасової адміністрації неплатоспроможного банку та/або ліквідації банку.

Повноваження Фонду гарантування вкладів фізичних осіб у сфері виведення неплатоспроможних банків із ринку визначені як повноваження виконавчої дирекції Фонду у ч. 5 ст. 12 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» [22], до яких належить делегування та відкликання всіх або частини своїх повноважень уповноваженій особі (кільком уповноваженим особам) Фонду в обсягах, визначених цим Законом. Таким чином, на перший погляд уявляється, що визначені указаною частиною повноваження можуть бути власними або делегованими. Однак аналіз згаданої частини свідчить про те, що визначені у ній повноваження не

можуть бути передані уповноваженій особі і, крім п. 2 ч. 5 ст. 12 зазначеного Закону, усі вони є власними повноваженнями Фонду. Так, наприклад, відповідно до п. 8 ч. 5 ст. 12 указаного Закону виконавча дирекція Фонду погоджує умови відчуження всіх або частини активів та всіх або частини зобов'язань з урахуванням черговості згідно зі ст. 52 Закону банку, що приймає, усіх або частини зобов'язань з урахуванням черговості згідно із зазначеною статтею з ви платою премії банком, що приймає, умови продажу неплатоспроможного банку інвестору або утворення перехідного банку, передачу йому всіх або частини активів та всіх або частини зобов'язань з урахуванням черговості згідно зі ст. 52 Закону і його продажу інвестору.

Описана норма означає, що остаточне рішення приймає саме виконавча дирекція Фонду шляхом погодження, а розроблення умов відчуження та здійснення самого відчуження передається уповноваженій особі Фонду. Таким чином, Фонд у правовідносинах неплатоспроможності може бути безпосереднім суб'єктом правовідносин (погодження умов відчуження активів чи зобов'язань), а усі процесуальні дії задля досягнення визначеного Фондом результату здійснює безпосередній суб'єкт або, точніше, учасник правовідносин - уповноважена особа Фонду, яка і діє від імені і за дорученням Фонду.

Статтею 37 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» визначено, що «Фонд безпосередньо або уповноважена особа Фонду у разі делегування їй повноважень має право:

- вчиняти будь-які дії та приймати рішення, що належали до повноважень органів управління й органів контролю банку;
- укладати від імені банку будь-які договори (вчиняти правочини), необхідні для забезпечення операційної діяльності банку, здійснення ним банківських та інших господарських операцій;
- продовжувати, обмежувати або припиняти здійснення банком будь-яких операцій;

- повідомляти сторони за договорами, зазначеними у ч. 2 ст. 38 Закону, про нікчемність цих договорів та вчиняти дії щодо застосування наслідків нікчемності договорів;

- заявляти від імені банку позови майнового та немайнового характеру до суду, зокрема позови про винесення рішення, відповідно до якого боржник банку має надати інформацію про свої активи;

- звертатися до правоохоронних органів із заявою про вчинення кримінального правопорушення в разі виявлення фактів шахрайства та інших протиправних дій працівників банку або інших осіб стосовно банку;

- залучати до роботи у процесі здійснення тимчасової адміністрації за рахунок банку на підставі цивільно-правових договорів інших осіб (радників, аудиторів, юристів, оцінювачів та ін.) у межах кошторису витрат, затвердженого виконавчою дирекцією Фонду;

- призначати проведення аудиторських перевірок та юридичних експертиз із питань діяльності банку за рахунок банку в межах кошторису витрат, затвердженого виконавчою дирекцією Фонду;

- приймати на роботу, звільняти з роботи чи переводити на іншу посаду будь-кого з керівників чи працівників банку, переглядати їх службові обов'язки, змінювати розмір оплати їх праці з додержанням вимог законодавства України про працю;

- зупиняти розподіл капіталу банку чи виплату дивідендів у будь-якій формі;

- вчиняти дії, спрямовані на виконання плану врегулювання відповідно до Закону та нормативно-правових актів Фонду» [22].

З іншого боку, уповноважена особа Фонду діє від імені банку в межах повноважень Фонду і має право, зокрема, призначати на посаду, звільняти з посади чи переводити на іншу посаду будь-кого з керівників чи працівників банку, переглядати їхні службові обов'язки, змінювати розмір оплати праці з додержанням вимог законодавства про працю. Таким чином, уповноважена особа Фонду у правовідносинах неплатоспроможності банків виступає

суб'єктом із подвійним статусом: як представник Фонду і як орган неплатоспроможного банку.

Правовідносини тимчасової адміністрації банку є складними, у яких виокремлюються первинні, похідні та завершальні правовідносини. Призначенням первинних є створення конструкції, на якій розвиваються похідні банківські правовідносини. Тому первинними у системі складного правовідношення неплатоспроможності банків є такі, без яких не можуть виникнути складні, а отже, і здійснюватися виникнення та розвиток похідних правовідносин. Це правовідношення є нібито «підставою виникнення» складних і, відбувшись, забезпечує подальший їх розвиток.

У разі порушення банками законодавства, нормативно-правових актів Національного банку України, його вимог або здійснення ризикової діяльності, яка загрожує інтересам вкладників чи інших кредиторів банку, Національний банк України адекватно вчиненому порушенню або рівню такої загрози має право застосувати заходи впливу, зокрема віднесення банку до категорії неплатоспроможних. Не пізніше дня, наступного за днем прийняття рішення про віднесення банку до категорії неплатоспроможних, Національний банк України повідомляє про це рішення Фонд гарантування вкладів фізичних осіб для вжиття ним заходів. У вказаному сегменті правовідносин відбувається їх послідовна зміна: деліктне банківське правовідношення - правовідношення провадження у справі про банківське правопорушення - правовідношення банківсько-правової відповідальності - правовідносини тимчасової адміністрації. Особливістю правовідносин неплатоспроможності банків є те, що Національний банк України виступає суб'єктом як в основному, так і завершальному правовідношенні. В останньому він приймає рішення про відкликання банківської ліцензії та ліквідацію банку за пропозицією Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, що є, з одного боку, завершальним правовідношенням тимчасової адміністрації, а з іншого - первинним у системі складного правовідношення ліквідації неплатоспроможного банку. Враховуючи вищезазначене, можна

вважати, що уповноваженим суб'єктом правовідносин неплатоспроможності банків у первинному та завершальному правовідносинах є Національний банк України, а у похідних - Фонд гарантування вкладів фізичних осіб.

Науковий та практичний інтерес представляють так звані похідні правовідносини неплатоспроможності банків, що виникають та розвиваються у процедурі тимчасової адміністрації з погляду їх суб'єктного складу. Суб'єктами правовідносин тимчасової адміністрації банків є Національний банк України, Фонд гарантування вкладів фізичних осіб (уповноважена особа Фонду), Державна комісія з регулювання ринку фінансових послуг, Національна комісія із цінних паперів та фондового ринку, банки, вкладники та інші кредитори банку, інвестори, спеціалізована установа, залучені уповноваженою особою фахівці (радники, аудиторів, юристи, оцінювачі) тощо [22].

У правовідносинах неплатоспроможності банків вкладником як суб'єктом таких відносин може бути виключно фізична особа (зокрема фізична особа-підприємець), яка уклала або на користь якої укладено договір банківського вкладу (депозиту), банківського рахунку або яка є власником іменного депозитного сертифіката. Крім того фізичні або юридичні особи, які мають документально підтвержені вимоги до банку щодо його майнових зобов'язань набувають статусу кредиторів неплатоспроможного банку. Інвестором як суб'єктом цих правовідносин може бути виключно особа, яка виявила намір і надала Фонду гарантування фізичних осіб письмове зобов'язання про придбання акцій неплатоспроможного банку або перехідного банку у процесі виведення неплатоспроможного банку з ринку [22].

Потрібно відмітити, що станом на сьогодні правовий статус більшості з перерахованих суб'єктів правовідносин неплатоспроможності банків є недослідженим, що породжує низку інших, пов'язаних із суб'єктним складом цих правовідносин теоретико-прикладних проблем, які потребують свого вирішення.

Суб'єктами правовідносин неплатоспроможності банків є уповноважені банківським законодавством особи (суб'єкти банківського права), які своїми діями реалізують суб'єктивні права та юридичні обов'язки у сфері визнання банку неплатоспроможним та його виведення з ринку, вступаючи, за наявності підстав, визначених гіпотезою норми банківського права, у правовий зв'язок із приводу досягнення певного результату. Залежно від виду правовідносин неплатоспроможності банків нормами банківського права визначається суб'єктний склад таких правовідносин. У правовідносинах неплатоспроможності банків потрібно розмежовувати суб'єктів та учасників цих правовідносин. Учасником правовідносин неплатоспроможності банків є індивідуалізована особа, яка своїми діями реалізує суб'єктивні права та юридичні обов'язки, вступаючи в безпосередній зв'язок з іншими особами від імені опосередкованого суб'єкта правовідносин або від власного імені. У першому випадку відбувається розділення суб'єкта та учасника бюджетних правовідносин, а в останньому - їх збіг.

Суб'єктами правовідносин неплатоспроможності банків, залежно від виду цих правовідносин, можуть бути Національний банк України, Фонд гарантування вкладів фізичних осіб (уповноважена особа Фонду), Державна комісія з регулювання ринку фінансових послуг, Національна комісія із цінних паперів та фондового ринку, банки, вкладники та інші кредитори банку, інвестори, спеціалізована установа, залучені уповноваженою особою фахівці (радники, аудитори, юристи, оцінювачі) тощо.

ВИСНОВКИ

На сучасному етапі розвитку світового господарства, під впливом процесів лібералізації, інтеграції та глобалізації, відбувається активний розвиток банківського сектору у більшості регіонах і країнах світу.

Варто зазначити, що останнім часом особлива увага приділяється проблемам неплатоспроможності банківських установ та гармонізації й уніфікації банківської сфери у багатьох країнах світу. Також, слід зауважити, що фактори неплатоспроможності банків були закладені набагато раніше фактичного настання їх банкрутства. Так, більшість чинників (переважно зовнішнього характеру) напряду пов'язані зі зміною регулятивного режиму в країні, що викликало відповідну трансформацію та призвели до підвищення вразливості банківської системи шляхом стимулювання більш ризикової політики банківських установ або знижуючи бар'єри входу на ринок.

На нашу думку основна проблема вищезазначених змін, що відбуваються на міжнародному та національному банківському ринку, полягають в тому, що після багатьох років стабільного зростання банківської сфери не було зроблено спробу передбачити появу ймовірних наслідків зміни режиму функціонування цього ринку. Тому банківська система продовжує діяти в новому середовищі за старими нормативами, що вже не відповідають новим умовам.

Таким чином, нами доведено, що здійснення Національним банком України державної політики щодо запобігання неплатоспроможності банків, забезпечення процедур відновлення їх платоспроможності або визнання банків неплатоспроможними опосередковане відповідними повноваженнями Національного банку як органу державної влади. Ми визначили, що неплатоспроможним банком є банк, щодо якого Національний банк України прийняв рішення про віднесення до категорії неплатоспроможних у порядку, передбаченому Законом України «Про банки і банківську діяльність». Ми з'ясували, що повноваження Національного банку України у сфері

неплатоспроможності банків визначаються Законом України «Про Національний банк України» та Законом України «Про банки і банківську діяльність».

На підставі аналізу практики Європейського союзу щодо правового регулювання неплатоспроможності банківських установ нами запропоноване запровадження субсидіарної відповідальності власника за зобов'язаннями банку. При цьому, до пред'явлення вимоги особі, яка несе субсидіарну відповідальність, кредитор повинен пред'явити вимогу основному боржникові. Якщо основний боржник відмовився задовольнити вимогу кредитора, або кредитор, не одержав від нього у розумний строк відповідь на пред'явлену вимогу, кредитор може пред'явити вимогу в повному обсязі до особи, яка несе субсидіарну відповідальність. Особа, яка понесла субсидіарну відповідальність, має право у випадках, передбачених законом, пред'являти регресну вимогу до особи, в інтересах якої вона понесла відповідальність.

Сьогодні в міжнародній практиці не існує єдиної універсальної схеми оздоровлення проблемних банків, оскільки не зважаючи на значну кількість різноманітних способів розв'язання фінансових проблем неплатоспроможних банків, обґрунтований вибір і використання конкретного такого способу є прерогативою конкретного національного банку та внутрішнього законодавства країни. Такі рішення залежать від структури національної банківської системи, порядку функціонування системи контролю та нагляду за нею, відносин держави з комерційними банками.

Таким чином, правові засоби виведення неплатоспроможного банку з ринку бюджетної діяльності – це визначені державою інституційні явища, які є способами забезпечення публічних інтересів, що відображають інформаційні якості і ресурси права неплатоспроможності банків як підгалузі банківського права та його функціональну сторону, призводячи до правових наслідків, реальне функціонування та застосування яких забезпечує реалізацію суб'єктивних банківських прав та обов'язків з метою досягнення результату виведення неплатоспроможного банку з ринку.

Правовими способами виведення неплатоспроможного банку з ринку можна вважати закріплену правовими нормами сукупність прийомів упорядкування дій, операцій, процедур та стадій виведення неплатоспроможного банку з ринку, встановлений порядок застосування засобів такого виведення, а також напрями реалізації функцій, які забезпечують досягнення мети правового регулювання відносин неплатоспроможності банків.

Після світової фінансової кризи 2008-2009 рр. та європейської боргової кризи 2010-2011 рр. в Європейському Співтоваристві було прийнято рішення щодо покращення фінансової стабільності банків та банківських груп країн-членів ЄС. З цією метою на Саміті держав-членів ЄС було створено Європейський банківський союз (ЄБС), який являє собою формування єдиного спільного фінансового ринку ЄС, а також є виразом кінцевої стадії формування Економічного валютного союзу в рамках ЄС. Це у свою чергу дає можливість більш прозоро застосовувати норми банківського права ЄС, уніфікувати підходи до безпечного функціонування спільного банківського сектору. При цьому відповідно до чинних Директив 2014/59/ЄС від 15.05.2014 р. та 2014/49/ЄС від 16.04.2014 р. було запроваджено три рівневу систему функціонування ЄБС, яка складається:

1. Єдиного механізму нагляду (Single Supervisory Mechanism), який передбачає передачу окремих елементів нагляду від національних регуляторів до Європейського центрального банку.

2. Єдиного механізму санації (Single Resolution Mechanism), що встановлює єдині загальноєвропейські правила щодо надання фінансової допомоги проблемним та неплатоспроможним кредитним установам, а також єдиних правил виведення неплатоспроможних кредитних установ з ринку.

3. Європейської системи гарантування вкладів (European Deposit Guarantee Scheme), яка передбачає впровадження уніфікованих правил щодо системи гарантування вкладів та страхування депозитів й надає можливість банківському сектору бути більш стійким до різних світових кризових явищ.

Виходячи із аналізу норм Законів України «Про банки і банківську діяльність», «Про Національний банк України» та «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» та з урахуванням правових наслідків запровадження тимчасової адміністрації або ліквідаційної процедури, на нашу думку, право на оскарження рішення НБУ про застосування таких заходів впливу як віднесення банку до категорії неплатоспроможних або відкликання банківської ліцензії та ліквідації банку мають крім власників істотної участі й інші особи, які охоплюються наглядовою діяльністю НБУ. Це право є розвитком конституційного права на звернення та його деталізацією у специфічній сфері банківських відносин. Прийняття центробанком зазначених рішень зачіпає матеріальні та інші права, до речі не тільки власника істотної участі, а й невизначеного широкого кола осіб. Тому, невизнання права на оскарження рішення Національного банку України власнику істотної участі та (або) іншим особам, які визначені банківським законодавством взагалі унеможливорює право на оскарження такого рішення внаслідок відсутності суб'єкта, що оскаржує і заперечує конституційне право на звернення до суду, а це, в свою чергу, виводить певну категорію рішень НБУ поза межі судового контролю їх законності.

Отже, проведений порівняльний аналіз існуючих розбіжностей функціонування національної системи регулювання неплатоспроможності банків та системи гарантування вкладів з одного боку, а також банківського законодавства ЄС, зокрема Директив 2014/49/ЄС та 2014/59/ЄС, дають можливість визначити наступні необхідні кроки щодо вдосконалення вітчизняного законодавства банківського сектору, а саме:

1. Модифікувати систему фінансування Фонду залежно від ризиків, які має кредитна установа. Сьогодні поки що система відрахувань не в повній мірі стимулює банки до адекватного прийняття на себе ризиків. При цьому вищі відрахування до Фонду банків, які здійснюють більш високу ризикову діяльність не виконує функції стримування їх від такої діяльності. Таким чином, під час вибору моделі для розрахунку диференційованих внесків

варто орієнтуватися на запропоновану ЕВА формулу, яка застосовується в країнах ЄС.

2. Здійснювати поетапне збільшення гарантованої суми вкладу. Цей пункт частково виконується. Тому що в 2021 році Верховною Радою України був прийнятий в першому читанні законопроект № 5542-1, який до 2023р. збільшить суму відшкодування вкладів до 600 000 грн.

3. Удосконалювати взаємодію між учасниками системи фінансової безпеки, передусім – з питань обміну інформацією. Треба відзначити, що попри значний прогрес, сьогодні НБУ та ФГВФО ще не мають повного оперативного доступу до наглядової інформації один одного. Зокрема ФГВФО повинен більш оперативно отримувати інформацію щодо можливого виникнення проблемності банків на підставі стрес-тестування які проводить НБУ. Крім того рішення, що мають ключове значення для системи гарантування та банківської в цілому мають обговорюватися в рамках більш широкого кола суб'єктів регуляторів, адже вони мають вплив на монетарну, фіскальну, мікро- та макропруденційну політику.

4. Розширювати практику набору механізмів примусової реструктуризації (виведення з ринку) банків. На сьогодні ліквідація та введення тимчасової адміністрації є єдиними методами виведення неплатоспроможних банків з ринку. В той же час, практика ЄС та інших міжнародних організації свідчить про те, що необхідно застосовувати й інші процедури, наприклад: шляхом продажу бізнесу цілком чи окремих його частин.

5. Підвищувати ефективність реалізації активів неплатоспроможних банків. Ключовою перепорою в цьому напрямку є недосконалість діючої правової системи, яка не витримує жодної критики, ані з точки зору тривалості процесів, ані повернення вартості активів. Для поліпшення внутрішнього та суспільного контролю за якістю виконання цієї функції Фондом варто розширити звітність і запровадити бенчмаркінг.

6. Розширити повноваження Фонду: включення до підготовки механізмів врегулювання та планів врегулювання неплатоспроможності для успішно працюючих кредитних установ, як банків, так і небанківських учасників кредитного ринку, у разі набуття ними проблемності, та забезпечення виконання кредитною установою її ключових функцій під час застосування механізму врегулювання.

7. Розширити коло фінансових організацій, які мають також стати учасниками системи гарантування вкладів за рахунок державного банку «Ощадбанку», а також у перспективі – кредитних спілок, й можливо інших мікрокредитних організацій.

8. Змінити принципи інвестування коштів системи гарантування вкладів у відповідності до стандартів ЄС: вільні кошти Фонду слід інвестувати не лише в ОВДП, але й у низькоризикові та достатньо диверсифіковані активи.

9. Скоротити строк початку виплат гарантованого розміру відшкодування за вкладами до 7 робочих днів тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабалола А. Банкрутство банків у Нігерії: чи є вони наслідками недостатності капіталу, відсутності прозорості та прострочених кредитів? // Банки та банківські системи країн світу.- 2011.- Т. 4, №1. - С. 102-112.
2. Євенко Т.І. Банкрутство комерційних банків: причини виникнення та шляхи запобігання // Інноваційна економіка.- 2013.- №6. - С. 272-275.
3. Собчук Ю.Г. Щодо формування понятійного апарату інституту неплатоспроможності банків // Держава і право. Юрид. і політ. науки: Збірник наук. праць.- 2010.- Вип. 50. - С. 482 - 487.
4. Успенко В.І., Зотов І.В., Тохтамиш Т.О. Оцінка схильності банку до банкрутства: Монографія. - Харків: ХДТУБА, 2008. - 130 с.
5. Akerlof, G.A., Romer, P. (1993). Looting: The Economic Underworld of Bankruptcy for Profit. Brookings Paper on Economic Activity 2, Washington, D.C.: Brookings Institution. 287 p.
6. Минчинська, І. (2020) «Зарубіжний досвід державного регулювання банкрутства в умовах постіндустріальної економіки», Економічний простір, (158), с. 101-109. doi: 10.32782/2224-6282/158-16
7. Borish, M.S., Long, M.F., Noel, M. (1995). Restructuring Banks and Enterprises: Recent Lessons from transition countries. World Bank Discussion Paper N. 279, Washington D.C. 21 p.
8. Caprio, G.Jr., Klingebiel, D. (2004). Bank Insolvencies: Cross-Country Experience. Policy Research Working Paper 1620. WorldBank, Washington, D.C. 87 p.
9. Claessens, S. (1996). Banking Reform in Transition Countries. Background paper. World Development Report. 13 p.
10. DeJuan, A. (1987). From Good Bankers to Bad Bankers: Ineffective Supervision and Management Deterioration as Major Elements in Banking Crises. WorldBank, Financial Policy and Systems Division, Washington, D.C. 62 p.

11. Larrain, M. (1989). How the 1981-83 Chilean Banking Crisis was Handled. World Bank Working Paper. 30 p.
12. Macroeconomic Context. In: R. Hausmann and L. Rojas-Suarez (eds.). Banking Crises in Latin America. Baltimore, Md.: Johns Hopkins Press. 1996. 76 p.
13. Powo Fosso, B. (2000). Les determinants des faillites bancaires dans les pays en developpement: Le cas des pays de l'Union Economique et Monetaire Ouest-Africaine (UEMOA). Cahier 02-2000: Centre de recherche et developpement economique Montreal: Universite de Montreal. 153 p.
14. Господарський кодекс України [Електронний ресурс]: Закон України від 16.01.2003 № 436-IV (Редакція станом на 01.08.2016). - Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15/print1476681439087277>. - 07.11.2016. - Назва з екрану.
15. Закриття банків - відповідальність держави і власників [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://antiraid.com.ua/articles/36681-zakrittya-bankiv-vidprovidalnist-derzhavi-i-vlasnikiv.html>. - Назва з екрану.
16. Конституція України [Електронний ресурс] : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР (Редакція станом на 30.09.2016). - Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/print1452801145557029>. - 07.11.2016. - Назва з екрану.
17. Лобач О. М. Категорії «Проблемний банк», «Неплатоспроможний банк» у законодавстві України / О. М. Лобач [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.pravoznaves.com.ua/period/article/21393/%СВ>. - Назва з екрану.
18. Про банки і банківську діяльність [Електронний ресурс] : Закон України від 07.12.2000 № 2121 -III (Редакція станом на 19.10.2016). - Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2121-14/print1478581982692053>. - 07.11.2016. - Назва з екрану.
19. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом [Електронний ресурс] : Закон України від 14.05.1992 № 2343-XII (Редакція станом на 19.10.2016). - Режим доступу:

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2343-12/print1478669921427889>. -

07.11.2016. - Назва з екрану.

20. Про застосування Національним банком України заходів впливу [Електронний ресурс]: Положення, затверджене Постановою Правління Національного банку України від 17.08.2012 № 346 (Редакція станом на 14.07.2021). - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1590-12/print1478669921427889>. - 07.11.2016. - Назва з екрану.

21. Про Національний банк України [Електронний ресурс]: Закон України від 20.05.1999 № 679-XIV (Редакція станом на 01.05.2016). -

Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/679-14/print1478581982692053>. - 07.11.2016. - Назва з екрану.

22. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб [Електронний ресурс]: Закон України від 23.02.2012 № 4452-VI (Редакція станом на 05.08.2021). - Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4452-17/print1478671411335320>. - 07.11.2016. - Назва з екрану.

23. Цивільний кодекс України Закон України від 16.01.2003 № 435-IV (Редакція станом на 02.11.2016). [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-15/print1458124974417778>. -

07.11.2016. - Назва з екрану.

24. Драчов О.В. Генеза правового регулювання ринку фінансових послуг ЄС // Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. – 2020. – № 23. – С. 121 – 127

25. Чернадчук В.Д. Правове регулювання неплатоспроможності банків : навч. посіб. / В.Д. Чернадчук. - Суми: ВТД «Університетська книга», 2007. - 230 с.

26. Швагер О.А. Характеристика правовідносин за участю Національного банку України та Фонду гарантування вкладів фізичних осіб щодо виведення неплатоспроможних банків з ринку / О.А. Швагер [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://ndi-fp.asta.edu.ua/thesis/176/>. - Назва з екрану.

27. Постанова НБУ «Про застосування Національним банком України заходів впливу», затвердженого постановою Правління Національного банку України від 17.08.2012 р. № 346 [Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1590-12#Text>

28. Слияние и поглощение в банковской сфере: правовой аспект. [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://www.interlegal.com.ua/ru/articles/sliyania_i_pogloshenia.pdf.

29. Банковский надзор: европейский опыт и российская практика [Текст] / Под ред. М. Олсена. Программа сотрудничества Россия - Европейский Союз. - 372 с.

30. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей проведення заходів з фінансового оздоровлення банків : Закон України від 24 липня 2009 р. № 1617-VI [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.rada.gov.ua.

31. Вольвач Б.В. Моделі правового регулювання відносин неплатоспроможності та банкрутства. Право і суспільство. 2019. № 3. С. 159–166. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2019/3_2019/part_1/29.pdf (дата звернення: 30.10.2021).

32. Придбання та прийняття зобов'язань, перехідний банк (санаційний банк) та інші операції з реструктуризації банків в Україні [Текст] // Матеріали Спільного семінару Світового банку - МВФ - НБУ - МФУ «Робота з проблемними банками в Україні: операції з продажу/передавання активів/пасивів, перехідний/санаційний банк тощо» м. Київ, 13 жовтня 2009.

33. Погодження Порядку участі держави у капіталізації банків, затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 4 листопада 2008 р. № 960 [Електрон, ресурс]. - Режим доступу: www.rada.gov.ua.

34. Собчук Ю. Г. Організаційно-правові засади регулювання відносин неплатоспроможності банків в Україні: дис канд. . юрид. наук : 12.00.07 / Ю. Г. Собчук. - К., 2014. - 211 с.

35. Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 04.03.2020 № 361-IX (Редакція станом на 24.11.2021) Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>.

36. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. В. Т. Бусел]. - К. ; Ірпінь: ВТФ Перун, 2002. - 1440 с.

37. Про затвердження Положення про виведення неплатоспроможного банку з ринку : Рішення виконавчої дирекції Фонду гарантування вкладів фізичних осіб від 05.07.2012 № 2 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://www.fg.gov.ua/regulatory_activity/acts/.

38. Финансовое право : учебник для студ. высш. учеб. заведений / [Н. М. Артемов, Е. М. Ашмарина, К. С. Бельский и др.] ; под ред. О. Н. Горбуновой. - [2-е изд.]. - М. : Юристъ, 2004. - 495 с.

39. Крохина Ю. А. Бюджетное право и российский федерализм : [монография] / Ю. А. Крохина ; [под ред. Н. И. Химичевой]. - [2-е изд.]. - М. : НОРМА, 2002. - 456 с. - (РАН, Саратовский филиал Ин-тагосударства и права РАН).

40. Карасева М. В. Финансовое правоотношение : монография / Карасева М. В. - М. : НОРМА, 2001. - 288 с. - (Ин-тгосударства и права РАН).

41. Сорокин В. Д. Административно-процесуальное право / В. Д. Сорокин // Сорокин В. Д. Избранные труды. - СПб. : Изд-во Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2005. - С. 158-306.

42. Філософський енциклопедичний словник / [наук. ред. Л. В. Озадовська, Н. П. Поліщук]. - К. : Абрис, 2002. - 742, [2] с. - (Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України).

43. Санаційний банк - «брідж-банк» як механізм роботи з нежиттєздатними банками: монографія / В. І. Міщенко, В. В. Крилова, М. В. Новікова та ін. / Центр наукових досліджень Національного банку України. - К. : УБС НБУ, 2011. - 119 с.

44. Качан О. О. Банківське право : навч. посіб. / О. О. Качан. -К. : Школа, 2004. - 320 с.

45. Ярема А. Г Науково-практичний коментар до цивільного законодавства України: в 4 т. / А. Г Ярема, В. В. Кривенко, В. Г Ротань. - Т 1. - К. : А.С.К. ; Севастополь : Ін-т юрид. дослідж., 2004. - 928 с.

46. Диба М. І. Тимчасова адміністрація та ліквідація банків : навч. посібник / М. І. Диба, К. Є. Раєвський, М. І. Зубок. - К. : КНЕУ, 2008. - 192 с.

47. Адміністративне право України. Академічний курс : під- руч. : у 2-х т. - Том 1. Загальна частина / ред. колегія: В. Б. Авер'янов (голова) та ін. - К. : ТОВ «Видавництво “Юридична думка”», 2007. - 592 с.

48. Бірюков О. М. Правове регулювання ліквідації неспроможних банків: проблеми і шляхи їх розв'язання / О. М. Бірюков // Вісник господарського судочинства. - 2009. - № 3. - С. 124-128.

49. Про надання роз'яснення [про порядок відшкодування суми безнадійної заборгованості за рахунок сформованого страхового резерву при здійсненні ліквідаційної процедури банківської установи-дебітора] : Лист Державної податкової адміністрації від 29.05.2008 р. № 10914/7/15-0517 // Вісник податкової служби України. - 2008. - № 27.

50. Про систему оподаткування: Закон України від 25.06.1991 р. № 1251-XI // Відомості Верховної Ради України. - № 39 (24.09.1991). - Ст. 510.

51. Лобач О. М. Правове регулювання поточних вимог приватного та публічного характеру при ліквідації банкрута / О. М. Лобач // Вісник прокуратури. - 2008. - № 1. - С. 88-104.

52. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом [Електронний ресурс] : Закон України від 14.05.1992 № 2343-XII (Редакція станом на 19.10.2016). - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2343-12/print1478669921427889>. - 30.10.2021. - Назва з екрану..

53. Халфина Р.О. Общеучение о правоотношении : [монография] / Р.О. Халфина. -М. : Юрид. лит., 1974. - 345 с.

54. Харитонова О.І. Адміністративно-правові відносини: концептуальні засади і правова природа : дис. ... докт. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / О.І. Харитонова. - Одеса, 2004. - 435 с.

55. Возняковська К.А. Щодо визнання банку проблемним як передумови його неплатоспроможності // Право і суспільство. – 2018. – № 3
Режим доступу: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2018/3_2018/part_1/42.pdf

56. Директива 2014/59/ЄС Європейського Парламенту і Радивід 15 травня 2014 року. [Електронний ресурс] –Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/2014-59-es.pdf>

57. Директива 2014/49/ЄС Про схеми гарантування депозитів [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/2014-49-es.pdf>

58. Брінь П. В. Аналіз сучасного стану інституту банкрутства України / П. В. Брінь, А. Ю. Бондаренко // Вісник НТУ «ХПІ». – 2013. – № 69 (1042). – С. 155–161.

59. DoingBusiness 2014: Ease of Doing Business in Ukraine [Electronicresource]. – Modeo faccess : <http://www.doingbusiness.org/data/exploreeconomies/ukraine>

60. Doing Business 2014: Understanding Regulations for Small and Medium Size Enterprises. – Washington, DC: WorldBank Group [Electronic resource]. – Modeo faccess : <http://www.doingbusiness.org/~//media/GIAWB/Doing%20Business/Documents/AnnualReports/English/DB14FullReport.pdf>

61. Коструба Антолій. (2019). Питання гармонізації національного законодавства у сфері банківської діяльності в контексті вимог директиви ЄС «про систему гарантування депозитів» від 16 квітня 2014 року № 2014/49/EU. гармонізація приватно-правового законодавства України із законодавством країн ЄС, Харків. <https://doi.org/10.5281/zenodo.3509822>

62. Danylenko, A. (2017). Evolving Ukraine's Deposit Guarantee System Towards Global Standards: A Macroprudential Perspective. *Visnyk of the National Bank of Ukraine*, 242, 14-27. <https://doi.org/10.26531/vnbu2017.242.030>

63. Юрків Н. Я. Данилишин Б.М. Щодо наближення банківського законодавства України в системі гарантування вкладів до вимог Європейського Союзу // *Стратегічна панорама* № 1-2, 2019. С. – 86 – 92.

64. Нескородева І. І. Сучасні тенденції банкрутства підприємств в Україні та шляхи їх вирішення / І. І. Нескородева, О. Ю. Тереванесова // *Вісник економіки транспорту і промисловості*. – 2011. – № 36. – С. 187–193.

65. Офіційний сайт судової влади України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://court.gov.ua/>

66. Закон України «Про першочергові заходи щодо запобігання негативним наслідкам фінансової кризи та про внесення змін до деяких законодавчих актів України» від 31.10.2008 року № 639-VI (Редакція станом на 14.04.2012) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/639-17#Text>

67. Постанова НБУ Про затвердження Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні від 28.08.2001 №368 (Редакція станом на 01.12.2021) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01#Text>.

68. Хаджинова О. В. Сучасні тенденції банкрутства підприємств в Україні / О. В. Хаджинова // *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*. – 2013. – Вип. 1. – Т. 2. – С. 275–278.

69. Хринюк О. С. Методи антикризового управління підприємством / О. С. Хринюк, Л. А. Москаленко // *Актуальні проблеми економіки та управління : збірник наукових праць молодих вчених*. – 2011. – № 5. – С. 114–117.

70. Череп А. В. Фінансова санація та банкрутство суб'єктів господарювання : підручник / А. В. Череп. – К. : Кондор, 2006. – 380 с.

71. Прохорова В. В. Прогнозування банкрутства як складова антикризового фінансового управління / Прохорова В. В., Крупчатніков О. С. // Економічний простір. – 2009. – № 23/2. – С. 103-109.

72. Базилінська О. Я. Фінансовий аналіз: теорія та практика. – ЦУЛ, 2009. – 328 с.

73. Кримінальний кодекс України Закон України від 17.01.2002 № 2953-III (Редакція станом на 25.11.2021). [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

74. Мошенський С. З., Олійник О. В. Економічний аналіз: Підручник для студентів економічних спеціальностей вищих навчальних закладів / За ред. Економіка. Управління. Інновації. Випуск № 1 (11), 2014 д.е.н., проф., заслуженого діяча науки і техніки України Ф. Ф. Бутинця. – 2-ге вид., доп. і перероб. – Житомир: ПП «Рута», 2007. – 704 с.

75. Фінанси підприємств: Підручник. – К.: КНЕУ Підручник / Поддєрьогін А. М., Білик М. Д., Буряк Л. Д. та ін.; кер. кол. авт і наук. ред. проф. А. М. Поддєрьогін. – восьме вид., перероб. та доп. – К.: КНЕУ, 2013. – 519 с.

76. Крайник О. П., Клепікова З. В. Фінансовий менеджмент: Навч. посіб. – К.: Дакор, 260 с.

77. Мойсеєнко І. П., Мачкур Л. А. Аналіз фінансового потенціалу підприємства // Науковий вісник НЛТУ України. – 2006. – №4 . – Вип. 16.2. – С. 201–206.

78. Васильченко З.М. Фінансово-економічне оздоровлення проблемних банків в умовах системної кризи / З.М. Васильченко // Банківська справа. – 2016. – № 1. – С.17-26.

79. Міщенко В.І. Банківська система України: проблеми становлення та розвитку / В.І. Міщенко, С.В. Науменкова // Фінанси України. – 2016. – №5. – С. 7-33.

80. Версаль Н.І. Вплив фінансової кризи 2008 – 2009 рр. на структуру банківського сектора України / Н.І. Версаль // Вісник Київського

національного університету імені Тараса Шевченка. – 2015. – № 12 (177). – С. 6 - 11.

81. Санаційний банк – «бідж-банк» як механізм роботи з нежиттєздатними банками : монографія / Міщенко В.І., Крилова В.В., Ніконова М.В., Малюков В.П., Куліков С.Г.; Центр наукових досліджень Національного банку України. – К. : УБС НБУ, 2011. – 119 с.

82. Фінансовий менеджмент у банку: Підручник / Л. О. Примостка. – 3-тє вид., доп. і перероб. – К.: КНЕУ, 2012. – 338 с.

83. Розвиток науково-методологічних підходів до управління проблемними кредитами банку : монографія / Т. М. Болгар – Кременчук : Видавництво ПП Щербатих О. В., 2014. – 268 с.

84. Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями: Постанова Правління НБУ від 30.06.2016 р. №351.

85. Тригуб О.В. Особливості сучасної практики реалізації майна боржників банків в Україні / О.В. Тригуб // Вісник Одеського національного університету. Економіка. – Одеса, 2015. – Т. 20. – Вип. 2. – Ч.2. – С.121-130.